

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XL. évf.

November — December

6-ik füzet.

Armstrong A. Richárd.

A fejlődés (evolutio) elve, melynek pár évtizzel ezelőtt Darwin hatalmas értelmi ereje adott legnagyobb tekintélyt, a tudományos vizsgálódásban egész új iránynak vetette meg alapját. Okoskodásai nyomában az emberi életnek egészen új felfogása keletkezett, s már-már úgy látszott, hogy a történelmi alap egészen kisíklék az ember lábai alól, s mindaz, a miben addig lelke bizalommal nyugodott meg, örökre eltűnik előle, mint semmit-mondó üres álmok. A tekintély elvéről egészen új fogalmak keletkeztek az emberi lelkiismeretben, midőn a világot erkölcsi alapon kormányozó egy Isten helyébe a „véres karmú“ természeti erők adtak imádandó hatalom gyanánt, melyeknek az anyagra való érthetetlen hatása hívja elő az életnek nevezett valamit, melyet oktalan dolog jónak, üdvösnek és bizonyos határozott célra irányzottnak venni. Olyan tekintélyes tudósok, mint Huxley, Spencer és mások, minden élet és így az emberi élet-essenciájául is csak azt a következtetést tudták levonni, hogy az nem egyéb, mint „küzdelen a létért“, s minden igyekezet hiábavaló, hogy annak más tartalmat adjunk — ebben pedig isteni munka nem található. — Az életet csak annyiban nevezhetjük jónak, a mennyiben azt az önfentartási ösztön olyannak mutatja, ez az ösztön pedig semminemű erkölcsi rendre és igazgatásra nem vezet tekintetünket.

Meg kell vallanunk, hogy az újabbkori tudományos elvek bámulatos sikerekre vezettek, s eredményükben az emberiséget *egy* egész köztársasággá alkották, midőn a közlekedés tudományos eszközeivel egymáshoz közelebb hozták. De ha figyelembe vesszük, hogy az ember lelkiismereti életére az elvek milyen hatással vannak, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy e részben új világosságot még semmire sem derítettek. Mert igaz, hogy a tudományos vizsgálódás csoportba gyűjtött és gyűjt, osztályoz mindeneket, a mi csak az ember tapasztalati körébe

esik; s tekintet nélkül az eddig általánosan elfogadott hagyományos tiszteletre és tekintélyre, mindent az igazság mértéke szerint igyekszik előnkbe terjeszteni; de midőn arra a mindeneiket átható erőre hivatkozunk, mely bennünk az öntudatos célra való törekvést minden kétségen felül előhívja, s e célra való törekvésünkben bennünk az élet iránt való megnyugtató és biztató hitet fölébreszti, mert abban Istent, szeretetet és jószágot találunk: e részben nekünk az említett tudomány semmi támasztópontot nem nyújt. A világ erkölcsi rendjének egyszerű tagadása még nem érv az ellen, hogy mi a szeretet és jószág Istenében higgyünk; s a mely tudomány azt tűzte föladatául, hogy az ember lelkiismeretéből száműzze az Isten fogalmát, annak le kell rombolni az ember önbizalmát, melylyel diadalmat veszen az élet látszólagos nehézségein és visszásságain; le kell rombolnia a testvériesség érzetét, mely könnyebbé, elviselhetőbbé teszi a látható és láthatatlan szenvedéseket, s remény-nyel tölt el minden iránt, a miben csak kételkedésünk lehet; le kell rombolnia a szeretet ama fönséges érzetét, mely mindenemű életet egységben tart össze, s *egy* általános cél felé vezet.

A tudománynak egészen más céljai vannak, mint a melyekre azt némelyek alkalmazni szeretnék. A látható élet, a látható jelenségek, még nem minden, a mit az emberi okoskodásnak meg kell fejtenie; ezeken túl pedig az exact tudomány nem mehet a nélkül, hogy hatását el ne veszítené. Sőt ezek megfejtéséig is sok olyan út van, melyeken csak tapogatózva haladhat. A szellemi élet világába, melynek láthatatlan erői egy egész új világrendszert tárnak föl, a tudománynak egészen más készültségével kell hatolnunk. Mert ha értelmünket ki is elégíthetik egyes eredmények, melyekre bizonyos külső, természeti igazságok vezérelnak, lelki életünkben még maradnak kérdések, melyeket az eredmények meg nem fejtenek. A tudomány igazságai szélesítik az ember ismeretkörét, s e részben nagy szolgálatára állanak a vallásos érzés fejlesztésének; a szellemi igazságok tisztítják és magasztossá teszik az emberi öntudatot, a honnan származik minden külső és benső ismeret. A tudománynak tehát egyetlen célja az, hogy a külső jelenségekből meritett tapasztalatokat összegyűjtse; de az azok fölött álló és az azokra öntudatosan ható transcendens erő megismerésére csak a lelkiismeret benső tapasztalata vezet. S

ha a tudományos vizsgálódás a világ külső jelenségeiben is egységet talál, akkor hiában való dolog a lelkiismeret tapasztalatának amaz eredményét tagadni, mely szerint amaz egység egy öntudatos czél érdekében áll és tartatik fenn, teremtője és fentartója pedig csak öntudatos szellem lehet, s már az egység fogalma kizárja hatalmi erejének megoszlását. A különböző életek csak fokozatai e hatalom megnyilvánulásának, a mit mutat ez életeket egymásba fűző rendszer. Az öntudat ez életek között az ember kizárólagos tulajdona, s habár az sincs a fejlődés alapelvei alól kivéve, a tudomány semmi érvet nem tud fölmutatni arra nézve, hogy az öntudatnak bármily kis szikrája a teremtés bizonyos idejében nem adatott volna az embernek. Az embernek öntudatához kell folyamodjék, hogy az az élet helyes felfogásában és megismerésében vezesse, mert ez az egyetlen út, a melyen a tévedéseket elkerülheti. Csak abból merithetünk minden igazságot, mely nem zavart teremt bennünk, hanem összhangzó békét, midőn a világegyetem tisztán erkölcsi alapjára mutat, mely szeretetben teremtetett és abban áll fenn. Az ember nem élhet olyan világban, melyben hite, bizalma nincs, a bizalomra pedig csak a lelkiismeret vezet, midőn a világ ama gondozóját mutatja föl, kinek élete és munkája bennünk és rajtunk kívül erkölcsi rendszer szerint hat.

Az élet eme vallásos felfogásának egyik legtanultabb hirdetője Armstrong A. Richárd liverpooli lelkész volt, ki ez évi januárius hó 9-én halt meg. Tanúlmányait 1866-ban végezte Londonban, a honnan Irland Banbridge nevű városába választott meg lelkésznek. 1869-ben a nottinghami egyház hívta meg lelkészének, a hol tizenöt évig szolgált. Ez idő alatt munkássága minden irányban kiterjedt, a hol csak a szabadelvűség zászlaját hordozni kellett. Részt vett több nyilvános vallási vitatkozásban, melyek közül majdnem mindeniken ő nyerte el a pálmát — és egyik értekezése: „A józan észszel megegyeztethető-e az Isten imádása“ czimmel messze földön ismertté tette nevét, sőt holland nyelvre is lefordíttatott. Az egyetemen tanított tudományok népszerűvé tételére alakult mozgalom, az u. n. „University Extension Movement“ az ő kezdesére lépett életbe Nottinghamban, melyből később a mostani University College fejlődött. Irt több értekezést és felolvasást, melyek közül legnevezetesebb a könyvalakban is megjelent „Isten létezésének

bizonyítása“ című műve. 1880-ban megalapította a „Modern Szemle“ negyedévi folyóiratot, melynek szerkesztésével két év múlva felhagyott, mivel más téren való munkássága idejét is majdnem egészen igénybe vette. A politikában halálig híve volt a tiszta szabadelvűségnek, s úgy Nottinghamban, mint később Liverpoolban hosszú időig vezére a szabadelvű párt-nak, lelkes híve különösen Gladstone elveinek. 1884-ben liverpooli lelkész lett a Hope-Streeti egyházban. Munkásságának java része arra a húsz évre esik, melyet e helyen egyfolytában töltött. Tudományos készültsége itt talált nyílt és széles teret az értékesítésre, melyet a legnemesebb értelemben ki is használt. Könyvalakban megjelent munkái, füzetei és a különböző lapokba, folyóiratokba irt cikkei egy egész kis könyvtárt alkotnak.

Minden egyes szava a legmélyebb vallásos meggyőződés hangján szól hozzánk, telve csodálatos erővel és léttel. Istent, mint az erkölcsi világrend megalkotóját és fentartóját ismeri, s hosszú pályafutása alatt ez eszmével igyekezett telíteni a valási, társadalmi és politikai mozgalmakat, melyekben mint munkás, vagy mint vezér vett részt. A „Brit és Külföldi Unitárius Társulat“, elismerése jeléül, 1902-ben elnökül választotta, mely tiszttét legnagyobb odaadással töltötte be. Mint pap egyike volt az angol unitáriusok legtehetségesebb szónokainak. 1897-ben minket is, mint akkori tanulókat, ő oktatott a gyakorlatban; s habár egész külseje a komoly tudós képét mutatta, lelkének áradó melegsége mindnyájunk előtt megelevenítette a papi hivatal szépségét. Hívei szeretetétől és mindnyájunk tiszteletétől környezve, fejezte be áldásos életét ez év elején. Emlékét fentartja a nemes ügy érdekében tett sokoldalú munkássága.

Művei közül legnevezetesebb az 1896-ban megjelent „Isten és lélek“ cz. tanulmány, melynek ismertetését megkísértem a következőkben.

Az „Isten és lélek“ cz. műben hét fejezetet tárgyal; ú. m. Tehetségeink megbízhatósága; Isten mint hatalom; Isten mint igazságosság; Isten mint szeretet; a roszt kérdése; Mystikusok és mysticizmus — és végül szól a bibliáról. Az első fejezetben abból a tételből indul ki, hogy az az érv, mely szerint az Istenben való hit s általában minden vallásos tudat csupa föltételeken alapul, — mint komoly érv a vallás ellen, meg nem állhat;

mert nemcsak a vallásos hit, hanem általában mindenféle tudomány csak ezen az alapon épülhet föl. Az ember semmi tárgyat vagy eseményt a maga valóságában megbizonyítani nem tud a nélkül, hogy néhány meg nem bizonyított előfeltételt meg ne engedne. Hogy tudja pl. valaki bebizonyítani a természeti igazságok valóságát, a rajtunk kívül levő élet és tárgyak létezését, midőn azokat maga a bölcelem egyik iránya is csak bizonyos reflex hatásoknak nevezi. Pedig mindezeknek a létezése soha gondolkozó embert még kétségbe nem vitt.

Hinnünk kell tehát, hogy tehetségeink, melyek felhasználásával a dolgok megismerésére vonatkozólag bizonyos előfeltételeket megállítunk, megbízhatók — és pedig annyiban, a mennyiben megfelelnek rendeltetésüknek. Ilyen tehetségünk pl. az emlékező tehetség. E nélkül helyes okoskodás nem létezik, mert egyedül csak ez vezet a dolgok ama láncszemeihez, melyek tudásunkat alkotják. És így vagyunk minden más elsődleges tehetségeinkkel, melyek minket a saját maguk megbízhatóságára vezetnek, mert magunkat azokon kívül nem képzelhetjük, az azokban való föltétlen hittől nem menekülhetünk.

Hinnünk kell, mert mást nem tehetünk, szellemi tehetségeinkben, melyek az Isten, mint mindenek fölött álló hatalom létezésére vezetnek. Isten létezésére ez úton legerősebb bizonyíték az, hogy önélküle az élet teljesen céltalan, míg övele hasznos, erős, hatalmas és hatásos. Az Istenben való hit a zavart egyveleg helyett erőt és összeköttetést ad az életnek. Igaz, hogy Isten a maga eredetiségében megismerhetetlen; de éppen így áll a dolog ismeretünk más tárgyairól is, mert bármit is csak annyiban ismerünk, a mennyiben az tudatunkra hat. A földolog az, hogy a mi Istenről való hitünk megfelel rendeltetésének, mert a jóra vezérel s ezért szellemi tehetségeink, melyek az Isten iránti hitre irányozzák tekintetünket, teljesen megbízhatók.

Az „Isten mint hatalom“ fejezet alatt fejtegetésbe veszi az ok eszméjét, melyre értelmi tehetségeink vezetnek. Bármely dologgal vagy jelenséggel álljunk szemben, mi nem szabadulhatunk attól a gondolattól, hogy mindennek megvan a maga oka. De hogy mit nevezünk oknak, arra nézve eltérők a vélemények. Némely tudósok azt állítják, hogy bizonyos dolgok, ismétlődésük által, egymásnak okai. Így pl. egyik nap oka a másiknak, a nap feljötte, a sötétség eloszlásának. Az ilyen

meghatározás azonban teljesen másodrendű értelmet ad az oknak, melyet keresünk; mert saját magunkból kiindulva tudjuk, hogy minden cselekedetünknek tulajdonképeni és végső oka: „értelmi akaratumk befolyása a testi cselekedetre“. Ez sokkal szabatosabb és talán egyedüli helyes meghatározása az oknak, mert az akaratot követő cselekedet magából az akaratból következik, annak eredménye.

De zavart csinálunk azzal, ha pl. a természeti törvényeket nevezzük oknak. Mert pl. természeti törvény az, hogy bizonyos dolgok egymásután mindig ugyanazon módon történnek, de e törvény csak arra vezet, hogy milyen rendben következnek a dolgok, de nem azoknak keresett okára. Hinnünk kell tehát, hogy a mi akaraterőnkhez hasonló élő erő az, mely bizonyos dolgok létrehozásában mindig ugyanazon törvények szerint közreműködik, vagyis azoknak oka. Ez az akaraterő: Isten; értelmi természetünk kénytelen elfogadni az ő benne való hitet, nemcsak azért, mert egyebet nem tehet, hanem mert minden tapasztalatunk szerint a világegyetem összes jelenségei, csak az ő akaratára vezetnek, mint egységes és egyetemes okra.

Istennek a világegyetemhez való eme viszonya két különböző nézetre vezette az embereket. Az egyik nézet szerint Isten megteremtette a világmindenséget, azt felruházta többféle tulajdonsággal, melyek által mint egy felhúzott gép, az isteni akarat közreműködése nélkül halad tovább. De Isten végképpen még sem hagyta el a világot, hanem gyakran közbelép s innen magyarázhatók meg az ú. n. véletlen események, vagy csodák. Az isteni munkásság eme felfogása természetesen a legélesebb ellentétben áll a tudományos vizsgálódással, s innen magyarázható meg a vallás és tudomány közötti erőszakolt háború. Mert a tudomány semmi egyebet nem tesz, minthogy az összes világi jelenségek között kutatja a szerves kapcsolatot, mely *egy* forrásra vezet vissza s e részben sikerei kézzelfoghatók; az a vallás pedig, mely a tudományos vizsgálódás meggyőzhetetlen bizonyosságaival szemben még mindig egy hamis theologia előítéleteire alapítja létét, nem is találhat a tudományban semmi idvezítőt. Az igaz tudomány nem harcolhat az igaz vallással, mert mindkettőnek czélja egy.

Amásik nézet szerint Isten teremtési munkálata folytonos, s nemhogy a világtól távol állana, hanem abban szüntelen benne

él és benne munkál. E szerint a természeti erők és az Isten működése között nincsen sem különbség, sem összeütközés; nincs érthetetlen hangzavar a sokszor idegennek tetsző világ-egyetemben, hanem összehangzó egység, a legparányibb sejt mozgásától föl a leghatalmasabb világok rendszeréig, — egység a mindeneket átható erő különféle nyilvánulásai között, melyeknek ez erő az összetartozandóság jellegét adja. Ez az erő egyszersmind az öntudatos erély, az öntudatos szellem, melynek figyelme kiterjed mindenekre. Mi az összes világi jelenségeket kénytelenek vagyunk egy öntudatos szellem öntudatos munkája nyilvánulásának elfogadni, mert sem az anyagnak egymáshoz való vonzódása, sem a mozgás törvénye, sem az erőnek az anyagra való hatása elő nem hívja az *életet*, s azt a fejlődés különböző fokozatainak keresztül előbbre nem viszi öntudatos szándék nélkül. Elkezdve a szervetlen testeken, a szerves világon keresztül föl egészen a lelkiismeret eszményéig, az egymásra ható és egymásra halmozott anyagban hiába keressük a czélt, mert annak értelmet, czélt, egységet, összetartozandóságot — melyek tényleg meg vannak benne — csak az önelhárító akarat ad. Ez csak az Istenség akarata lehet, s a hol ez az akarat működik, ott kezdődik az élet.

Istennek ez a világban való bennléte, immanentiája, sokakat a pantheismusba vezet, mely szerint a minden az Isten és az Isten a minden. De valamint a tulajdonképpeni ember, az én, természeti értelemben teljesen kívül áll a testén, úgy Istennek a világhoz való viszonyában is megvan a transcendentája. — Csakis ezen az úton tarthatjuk Istent mindenek fölött álló és mindeneket kormányozó Hatalomnak.

Mindaz, a mit eddig Istenről mondtunk, őt csak mint hatalmat mutatják, melyet nevezhetünk jónak is, rosznak is és a mely egyedül csak értelmünkre hat. Van azonban bennünk egy más tehetség is, az erkölesi érzék, mely Istent, mint igazságosságot tünteti föl. Mindnyájunkban megvan a helyes és nem helyes, a jó és rosz érzéke, melyek erkölesi cselekedeteinkre vezetnek, s a mely tehetségek egyszerűek, elemezhetetlenek, Istentől adottak. Vannak, kik egyenesen tagadják az ember erkölesi érzékének létezését, s azt állítják, hogy az ember ilyen nemü magaviseletének mértéke tulajdonképpen a hasznosság. Ezek az ú. n. haszonelvűség iskoláját alkotják, kik egymás

között szintén megoszolnak. Egyik része az önérdeket, másik része az általános érdeket veszi a magaviselet rugójául. De önérdekből cselekedni és helyesen cselekedni — két különböző dolog, s a saját magam haszna a legélesebb ellentétben állhat a helyes, a jó fogalmával, melyet lelkiismeretem kinyilvánít. Ugy szintén nem lehet az általános érdekből vezetni le az ember magaviseletének föltételeit; mert az ember gyakran kénytelen lemondani oly cselekedetéről, melyek mások hasznát világosan előmozdítanák, de a melyeket nem szentesít sem az önérdek, sem az erkölcsi érzék. Maga a haszonelvűség iskolájának legélesebb nyelvű szóvivője, Stuart Mill is inkább kész volt a „poklokra menni“, semhogy olyan Istenben higgyen, a kit a jó jelző nem abban a mértékben illet meg, a mely mértékben azt embertársainkra alkalmazzuk. E szerint tehát lenni kell egy hatalomnak, mely önmagában a legfőbb jó eszméjét egyesíti és a kinek cselekedetei rugója csak ez az egyedüli erő. A bennünk levő hasonló érzéket pedig csak tőle vettük, s azt más tehetéseink fogalmaira átszármasztatni nem lehet. Isten tehát erkölcsi Isten — és mint ilyen, igazságos Isten. Ő ösztönöz minket minden jónak követésére és minden rossznak elkerülésére. Ő a legfőbb tekintély, kinek hatalma egyedül hat az emberi lelkiismeretre, midőn a jó és igaz követésére buzdíttatunk. Hiába mutatnak rá e részben a különböző korszakok különböző felfogásaira, mert a fejléstan elvei kötelezettsége alól a lelkiismeretet sem vehetjük ki; — és hiába igyekeznek egyes nagy jellemeket felmutatni, kik Isten nélkül éltek, mert az ő magaviseletük mind a keresztény társadalom forrásaiból táplálkozott, s egy tökéletes atheista társadalom bizonyára nem fejlesztette volna őket olyanokká. Az emberi igazságosság egyedül az isteni igazságosságot követheti, mint legfőbb példaképét.

Istent megismerhetjük gondolataink és érzéseink egy más során, mint szeretetet. Erre nézve nekünk vannak intuitív, közvetlen ismereteink. Főlöszleg azon vitatkozni, hogy egyáltalában vannak-e ilyen ismereteink, mert ha bizonyos dolgoknak tudata mi bennünk közvetlenül nem él, azokat sem az egyén, sem a faj hosszas gyakorlati tapasztalata (melyekkel sokan az intuitív ismeretekről szóló elvet helyettesíteni szeretnék) előttünk bizonyosokká nem teszik. Nekünk tehát biznunk kell intuitióinkban. Hinnünk kell azonban azt is, hogy az emberiség szellemi elő-

haladásával újabb és újabb intuitiók állanak elő, melyek, midőn szemben állunk Istennel, ő róla új felfogást adnak. Ilyen pl. bennünk a szépség érzete. Midőn egy természeti jelenséggel állunk szemben, mely egész valónkat magával ragadja annak alkotója felé, egy fenséges táj, a csillagos ég, egy szép emberarcz, vagy más szép dolog szemléletében, úgy érezzük, hogy azok szépségén keresztül hozzánk egy lélek közli szeretetét. És ez a benyomás nemcsak a pillanatnyi extasisnak, hamis felmagasztosulásnak eredménye; mert hiszen mindnyájan tudjuk, hogy minden pillanatnyi extasis után visszahatás következik s annál keserűbb a csalódás, a kiábrándulás. De az isteni tökéletesség szépségeinek szemléletében, hol az ő örökkévaló állandóságát és igazságát látjuk, melyek által ő szól a lélekhez minden időkbén, — a benyomás elmultával nemhogy üresség maradna bennünk, hanem éppen abból fakad minden lelkesítő józan hit, mely minket arra vezérel, hogy Istent szeressük, mert ő is szeret. Intuív ismeretünk e részben nem csalhat meg minket, sőt bátran alapíthatjuk rá bizalmunkat, mert egyedül a szeretet útján megismert lélek az, kihez állandó bizalommal lehetünk. E bizalom kifejezése az imádat, az ima. Ez egyedüli módja az Istennel való közlekedésnek, s bármint is igyekezzenek annak gyakorlati értékét korunk hitelenei lerontani, a tisztulni kívánó léleknek egyedüli állandó öröme lesz mindig a végtelen szeretetnek e közlekedés által való megtalálása.

Azonban az eddig előadott tények alapján bármennyire bebizonyított is legyen Isten létezése, s az ő hatalmába, igazságosságába és szeretetébe vetett hitünk bármily erős legyen, — van egy dolog, a rossz létezése, melynek terjedését és hatalmát sokan nem tartják összeegyeztethetőnek egy jónak nevezett Isten létevel. Sokan meg azt kísérelték meg, hogy tagadják a rossz létezését — de ezt tagadni esztelenség. A rossz tényleg létezik — és pedig kétféle alakban: mint fájdalom és mint bűn. De nagyon fontos annak meghatározása, hogy melyik a nagyobb rossz. A fájdalom a leggyakrabban a legtisztább eszköz a jóra, sőt némelykor az egyedüli eszköz, — míg a bűn ilyen szerepet be nem tölt. Ennélfogva a bűn a nagyobb rossz.

Már most, tény az, hogy erkölcsi jó létezik; az erkölcsi jó pedig a helyes választásban áll. De választás van, akkor lennie kell két irányzatnak, a melyek között válaszszunk, mert

máskülönben Istennek az a szándéka, hogy az emberben a jóságot, a jellemet nevelje, nem érvényesülhetne, mivel az esetben mi csak gépiesen cselekednénk jót, mint játékszerek. Ezért adta Isten nekünk a szabad választást, a szabadakaratot. Isten az embernél a jóságot tette az élet főcéljává, s éppen mert ránk nézve a bűn ajtaját nyitva hagyta, nyilvánul meg az ő mérhetetlen jósága irányunkban, intve, hogy az ő jóságához hasonló jót válaszszuk. A rossz végül önmagát emészti meg mindenütt, míg a jó diadalmaskodik — az életet pedig ily módon csak Isten rendezhette, a ki jó.

A mi a fájdalmat illeti, bármennyire rosszul is essék annak szenvedése, egyedüli hivatását csak abban látjuk az emberi életre nézve, hogy az emberek a jellemben neveltessenek. Mert még azok a fájdalmak is, melyeket az ártatlanoknak kell szenvedni, közelebb hoznak minket egymáshoz, a testvériesülés szellemét mozdítják elő, míg a folytonos derült és felhőtlen lét csak az ember önző érdekeinek munkálására hat. Ezért Isten, a ki a szenvedést adja, jó.

Vannak azonban olyan fájdalmak, melyeket nem az emberi bűn okoz — és az állatvilágban szintén, melyek a jellem fejlesztéséhez nem járulnak. Az elsőkre nézve, világosan rámutathatunk a természeti elsődleges világerők rendszeres hatásaira. Mert pl. ha Isten addig várt volna az ember teremtésével, míg a föld lassanként kihűl, s többé nem lesznek romboló rázkódások, a boldog emberi életek összege sokkal kevesebb lett volna. A világtörvények bárminő működése éppen annyira szükséges az élet fejlődésére, mint az erkölcsi jó terjedése — sőt azok létezése nélkül csak zavar és rendetlenség költöznék az életbe.

A mi pedig az állatvilágot illeti, ott a „létért való küzdelem“, melyet mindenre szeretnek alkalmazni — tulajdonképeni értelmében nem egyéb, mint „az élet élvezésének legnagyobb mértéke“, a szenvedés és fájdalom legkisebb mértékével. De adva van a halál és megújulás szükségessége, mely az állatvilágban a boldogság legnagyobb egyensúlyát biztosítja.

Van még egy nézet, mely szerint a világban két szellem működik, u. m. a jó és a rossz szelleme, vagyis Isten és a Sátán harcolnak egymás ellen. De a rossz kérdését ez a mód a legkevésbé oldja meg, mert a világegyetem egysége az azt

kormányozó hatalom megoszthatatlanságát tételezi fel, de ezenkívül ez a nézet a két hatalom egymáshoz való viszonyát sem rendezi. Végeredményül tehát, Istennek az a czélja, hogy mi jók legyünk. A bünt elkerülve, megszabadulunk önokozta fájdalmainktól; az egyéb okozta szenvedések pedig a legnemesebb út a megtisztuláshoz, hogy életünk egy jó Isten törvényeivel összhangban álljon.

Összes eddigi okoskodásunk az ember természetes, Isten által adott tehetségeinkre van alapítva. Minden külső kijelentés, külső tekintély, csak annyiban hathat reánk, a mennyiben azok a bennünk levő természetes igazságot felkeltik. Minden orthodoxyában, mely külső tekintélyeken alapult, támadtak férfiak, kik benső tehetségeikhez tértek vissza, s a kik ezek közül csak az értelmi módszerekre támaszkodtak, nevezik a világ böleselőinek; míg a kik csak a szellemibb tehetségekre, azokat mystikusoknak. A mystikus csak a benső, közvetlen látásra alapítja rendszerét, s a csupa szemlélődés által várja a világosságot. A világ összes vallásaiban van a mysticismusnak bizonyos eleme, telve van azzal maga a szentírás is, de különösen a negyedik evangélium. A tulzott mysticismusban azonban, kétféle veszély rejlik. Egyik az értelmi veszély, mely szerint Istent az emberrel ugyanazonosítja, melyet Eckhart, a mysticismus főmestere így fejezett ki: „míg Isten magát emberré teszi bennünk, minket istenivé tesz magában“. Az ilyen okoskodás elfeledi azt a tényt, hogy az Isten én-je más, mint az emberé, s bármennyire át legyünk hatva az isteni lélekkel való közösség érzetével, a személyi egységig mégsem mehetünk. Az újabbkori bölesletben különösen a Hegel iránya vezet erre az útra, de veszélyessége nyilvánvaló. Nem kisebb ennél az erkölcsi veszély, melyet a mysticismus magában hord, mert lerombolja az ember lelkiismeretét, midőn magát a legfőbb lényvel azonosítva, minden önmagában levő rosszat Istennek tulajdonít. Az ilyen lelkiismeretnek nincs erkölcsi törvénye, kivéve azt a torz kegyességet, melyet követ.

De ha a mysticismusnak vannak veszélyei, vannak erényei is. Mérsékelt alakban a legtisztább vallási igazságokat termi, mint a milyeneket a kereszténységben is szemlélhetünk. Az Isten és ember közötti *közösség* (és nem *egység*) érzete pl. egy vallásban sem talált oly fenséges kifejezést, mint Jézus e szavá-

ban: „Atyánk“. Ez megőrzi az ember külön személyiségét, mely saját központtal, saját elhatározással bír, de erkölcsi felelősséggel amaz Atya iránt, kit csak a „tisztá szív“ láthat meg. A mérsékelt mysticismus tehát nemhogy gyöngitené, hanem éppen erősíti a vallásos öntudatot.

Az ember eme természetes tehetségeire való támaszkodás még ma sem alkotja mindnyájunk hitének alapját. Még mindig sokan vannak, kik semmiféle hitet el nem fogadnak, melyet nem támogat a biblia, vagy melynek alapja nem ott található. Az ilyenek szerint a biblia fennebb áll észnél, lelkiismeretnél, s minden tapasztalat, mely annak ellent mond, csak kárhozatba viszi az embert. De hogy a biblia védelmében ekkora igény-nyel léphessünk fel, szükséges, hogy oly széleskörű ismerettel bírjunk, mely nagyobb a bibliai ismeretkörnél, s e szerint néhány kiváló tudóson kívül, az összes emberiség a bibliai okoskodás vakon való hívésére lenne kárhozthatva. Az újabbkori vizsgálódás elegendő bizonyítékot szerzett arra nézve, hogy az isteni közvetlen ihletés nem található fel az írás minden egyes helyében, sokszor maga-magával ellentmondó egyvelegében. „Nem az ész és lelkiismeret bizonyítandók a biblia állításaival, hanem a biblia állításai az ész és lelkiismeret által“. De az akadályok, melyek a biblia helyes magyarázását lehetetlenné teszik, idővel amúgy is maguktól eltűnnek, s a minék abban örök értéke van, az megmarad az emberi lelkiismeret szentségének. A bibliában is csak az állhat isteni tekintélyen, a mi fölébreszti és táplálja bennünk az ember erkölcsi viszonyát Istenhez. Az isteni tekintély ereje nem az írott betűben van, hanem amaz élő közlekedésben, melyet Isten fentart az emberi lelkiismerettel s minden írott betű és minden élő ember csak közvetítője eme viszonynak. E viszony fölébresztésére minden könyv között a bibliában találunk legtöbb támasztékot, s mint emberi műnek ezért van előttünk legnagyobb bece. Közeledjünk a Názáreti Jézushoz, mint emberhez, ki példájában megmutatta nekünk, hogy az ember, Isten által adott tehetségei útján, mily erkölcsi magaslatra emelkedhetik. Az ő életében az ember szellemi erejének legnagyobb mértékét látjuk, s azért követjük őt, mint a ki a leginkább segít minket és a legigazabb úton vezet.

Egyházfőtanácsai gyűlés.

(Oct. 29—31.)

I. Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és főt. Egyh. Főtanács!

Ez évben másodszor van szerencsém egyh. főtanácsunkat üdvözölni. Tordai algymnásiumunk visszaállítása ügyében június havában tartott rendkívüli főt. gyűlésünk után, Isten jóvoltából ismét egybegyűlhettünk, hogy mielőtt ez annyi hazafiui gond-
dal és aggodalommal megterhelt év lehanyatlanék, évi rendes főtanácsai gyűlésünket is megtartsuk s legalább itt, mint testvérek összeforjunk. A meghívást, melyet kibocsátottunk, a tárgysorozat is közölve lévén, abból tájékozást szerezhettek magoknak egyh. főtanácsunk tagjai az előttünk álló s elintézésre váró tárgyokról. Azoknak ismertetésére tehát nem terjeszkedem ki. Egyet azonban mégis kiemelek. És ez Méltóságos Daniel Gábor úrnak, egyik főgondnokunknak ez állásáról való lemondása, a mely bizonyára mindnyájokat megdöbbenetete s engem annyival érzékenyebben érint, mert 1876-ban, az árkosi zsinaton egyházunk bizalmából együtt és egyszerre foglalván el elnöki székeinket, az azóta lefolyt 29 év úgy összeforrasztott gondolatban és érzésben egyházunk érdekeinek ápolásában s tisztükből folyó kötelességeink teljesítésében főgondnok úr őméltóságával, hogy lemondása felett érzett sajnálatunkat, valóban, nem tudom elég méltóan kifejezni.

A legnagyobb sajnálattal vette E. K. Tanácsunk is a főgondnok úrnak az egyh. főtanácshoz intézett lemondó levelét s ezt nemesak j.-könyvében kifejezte, hanem erről értesítve a főgondnok urat, felkérte, hogy lemondását visszavenni s főgondnoki tisztét egyházunk érdekében annak javára továbbra is megtartani méltóztassék. A főgondnok úr azonban az E. K. Tanácsnak e felkérésére adott válaszában ismételten hajlott korára s arra hivatkozva, hogy e miatt kötelességeinek a leg-

jobb akarat mellett sem tud óhajtása szerint, az eddigi módon eleget tenni, lemondását fentartotta, kijelentve, hogy főgondnoki tisztéről lemondva is, nem szünik meg egyházunk iránt, mint egyházi tanácsos is ugyanazon érdekekkel viseltetni s annak javára és előmenetelére minden tőle kitelhetőt megtenni.

Az ügy ily állásában fog Daniel Gábor főgondnok úr öméltóságának lemondása jelen főtanácsai gyűlésünk eleibe kerülni. Meg vagyok győződve, hogy lemondását egyh. főtanácsunk is, a mily sajnálattal veszi egyfelől tudásul, másfelől teljes igyekezettel azon lesz, hogy valami úton és módon megnyerje a főgondnok urat tisztének további megtartására, annyival inkább, mert Istennek legyen hála érette, Bárá Petrichevich-Horváth Kálmán úr öméltóságában még egy olyan főgondnokot birunk és tisztelünk, a kinek nagy tevékenysége és buzgósága mellett Daniel Gábor főgondnok úrnak sincs oka nagyobb aggodalomra azért, hogy a maga részéről, — sajnos — de a természet rendjénél fogva csakugyan kénytelen az eddiginél szűkebb körre szorítani egyházunk ügyei körül főgondnoki tisztében 29 év alatt tanusított munkásságát, a melylyel nagynevű ősei után magának is örök emléket biztosította egyháztörténetünk évkönyveiben.

Vajha óhajtott reményünk teljesülne és sikerülne Mlgs. Daniel Gábor főgondnok urat megnyernünk, hogy diszes és egyházunknak is diszt adó állását megtartsa. Vajha általában az előttünk álló s megoldásra váró ügyeket úgy intézhetnők el, hogy azok szeretett egyházunk javára és előmenetelére szolgáljanak. E végre legyen szabad egyh. főtanácsunk tagjait főpásztori szeretettel arra kérnem, hogy tanácskozásainknál igyekezzünk mindnyájan minden személyi érdeken felül emelkedve, tisztán csak a közérdeket tartani szem előtt s abban a meggyőződésben, hogy ehez képest mindenki legjobb meggyőződését kívánja érvényesíteni, tartsuk tiszteletben egymás nézetét és véleményét. S ha ezek egy és más dologban el is térnek, a mi szinte kikerülhetetlen, ne abban keressük örömünket, hogy az ellenkező véleményeket miként hallgattathatjuk el, hanem abban, hogy a kölcsönös bizalom és felvilágosítás által miként lehetne azokat egyeztetni, hogy így a hozandó határozatok közmegnyugvást eszközöljenek. Szóval, azt a hagyományos unitárius szellemet, az egyetértést, mely egyházunknak

mindig egyik büszkesége és ékessége volt, ápoljuk s bizonyítjuk be jelen főtanácsi gyűlésünkön is, a melyet ezennel megnyitottnak nyilvánítok.

II. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Mielőtt évi jelentésemet, mely Isten kegyelméből ezuttal a 29-dik, megtenném, nem mulaszthatom el köszönetemet nyilvánítani egyházköreinknek, a melyek a miként ezzel a budapesti Dávid Ferencz-egylet még májusban, valóban meglepett, ez évi közgyűléseiken szintén megemlékezővén 50 éves lelkészségemről, üdvözlő irataikkal megtiszteltek. E köszönetem nyilvánítása ugyan nem tartoznék évi jelentésemhez, de mivel az egyházköri közgyűlések már szét voltak oszolva, a mikor üdvözlő irataikat vettem s egy évig hasonló közgyűlések már nem is tartatnak, talán nem fog visszatetszéssel találkozni a Méltóságos és Főt. egyházi Főtanács előtt sem, hogy arra évi jelentésemet használtam fel s hozzá teszem azt, hogy azt az örömet, amit egyházköreink e megemlékezésökkel nekem szerezni szivesek voltak, még inkább fokozza rám nézve annak elgondolása, hogy ez az 50 év, a mely alatt az isteni gondviselés különös kegyelméből szerencsés voltam én is egyházunkat szolgálni, azon aggodalmak mellett, melyeket egyházunk ez idő alatt is átélt, oly fejlődést és haladást nyert, a mire 50 év előtt a legjobb remények mellett is alig lehetett gondolni.

Messze vezetne, ha ennek igazolására egyházunknak 50 év előtti állapotát a mostanival összehasonlítani akarnám. Pedig abból nem egy tanúságot huzhatnánk le mindnyájan, huzhatna pedig különösen az egyházunk szolgálatában álló ifjabb nemzedék magára nézve, hogy vágyainkat és igényeinket igyekezzünk mérsékelni s ne csak azon keseregjünk, a mi nincs, hanem örvendjünk annak is, a mi van, a mit Isten jóvoltából elértünk. De mivel erre kiterjeszkedni csakugyan nem tartozik évi jelentésemhez, a midőn egyházköreinknek megleghangu üdvözlő irataikért és jó kívánataikért ismételten hálás köszönetemet nyilvánítanám, évi jelentésemet a következőkben teszem meg:

1. Belső embereinkre nézve a mult évi egyh. Főtanács óta a következő változások történtek:

a) Lelkészeknek rendeltettek; Szász András vadadi l. Bözödre; Végh Benjámín l. jelölt Arkosra; Vári Albert kénosi l. Sz.-Udvarhelyre; Balázs András hódmezővásárhelyi l. Kénosba; Adámosy Gábor szt.-mihályfalvi l. Kövendre; Halmágyi János l. jelölt Vadadba.

b) Kántortanítóknak: Benedek Mihály hódmezővásárhelyi kántortanító Sz.-Kereszturra; Fekete József oklev. tanító-jelölt

Kisadorjánba; Vajda Antal csehétfalvi kántor-tanító Hódmező-Vásárhelyre; Erdős Mihály oklev. tanító-jelölt Csehétfalvára; Pálffy Sámuel okl. tanító-jelölt Mezőberénybe.

c) Kántoroknak nevezettek ki a szerződések alapján: Molnár Ödön községi tanító Pipére; Pálfi Ákos áll. tanító Datkra; Ürmösi Gábor áll. tanító Abrudbányára; Pap Sámuel áll. tanító Verespatakra.

d) Tanítónőknek: Mina Jánosné Gutkowsky Józsa eddig óraadó tanítónő Kolozsvárra, Lőrincezy Lenke okl. tanítónő Ravába.

e) Ürességben vannak a lelkészi állások Szabédon. Gondoskodtam azonban helyettesítésről, a míg betölthető lesz, Pap Gyula papnövendék személyében, Hódmezővásárhelyt, Szent-Mihályfalván és Iszlóban. Ezek közül egy még betölthető lesz, de kettő jelöltek hiányában még mindig betöltetlen marad a jövő év tavaszáig, a mikor remélem, hogy az összes lelkészi állások betölthetők lesznek.

f) Elhaltak: Gál Lajos kövendi és Rédigér Géza szabédi l. afiai; a kik mindketten lelkészi karunknak érdemes tagjai voltak s nemcsak a lelkipásztorlások alatt álló gyülekezeteknek, hanem mindnyájunknak elvesztésök felett érzett méltó fájdalommal kísérelheti sirjokba.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint 1904. évben:

A) Kereszteltetett: a) fiú 1022

b) leány 942

együtt . . 1964 új szülött.

Kevesebb 83-al, mint 1903-ban. Ezekből házasságon kívül született 247. A mi a szülöttek számának több mint 12%-át teszi. És így — sajnos — a házasságon kívül szülöttek száma még növekedett, a helyett, hogy apadott volna.

B) Konfirmáltatott: a) fiú 619

b) leány 611

együtt . . 1230 növendék.

Több 143-al, mint 1903-ban.

C) Összeeskettetett a) tiszta unitárius . . 330

b) vegyes vallású . . 201

együtt . . 531 pár.

Több 72 párral, mint 1903-ban.

D) Eltemetett: a) férfinemből 708

b) a nőnemből 661

együtt . . 1369 halott.

Kevesebb 25-el, mint 1903-ban.

E) Átállott egyházunkba	a) férfi	91	}	= 172.
	b) nő	81		
Kilépett egyházunkból	a) férfi	34	}	= 101.
	b) nő	67		

E szerint . . . 71-el

többen jöttek át egyházunkba, mint a hányan abból kiléptek.

F) A lélekszám:

1904. év végén a kimutatások szerint volt	73187
1903. " " " " " "	73590

a mi 403 lélekszám apadást mutat.

De ez csak az 1903. évi hibás számításnak a folyománya, a mit mult évi jelentésemben már megjegyeztem volt. Sőt a természetes és adatszerű gyarapodást véve alapul, én a lélekszámot 1903. év végén 72112-re tettem. Így az 1904. évi gyarapodás 1075-öt tenne, a mit meglehetősen megközelít a szülöttek és elhaltak közötti, valamint a vallás-változtatással javunkra eső különbség, mely 666 lélekszámot tesz s a mely tehát minden esetre gyarapodás kell hogy legyen.

A mi a lelkészi szolgálatoknak a kereszteleseknél, házasságkötéseknél stb. hiveink részéről igénybe vételét illeti, erre nézve a jelentések eléggé megnyugtatók, mert ha egy-két esetben, a mint a jelentésekből látszik, különösen a házasságkötéseknél az egyházi egybeadás nem történt is meg, ennek oka nem az illetőknek az egyházi szertartásoktól való idegenkedésében, hanem más körülményekben keresendő s remélem, hogy ki is lesznek pótolva. És ezt illető lelkész fiainak figyelmökbe is ajánlom. Általában a cura pastoralist a legnagyobb gonddal gyakorolni minden irányban tartásák lelkész afiai éppen oly szoros és pontos kötelességöknek, mint az ige hirdetését. Mert a kettő együtt teszi a valódi lelkipásztort. S e tekintetben nem mulaszthatom el felhívni figyelmöket a kivándorlásokra is, a melyek, a mint ugyancsak a jelentésekből sajnosan látom, évről-évre inkább szaporodnak, minthogy apadnának. Ha nem is állhatják ennek útját minden esetben, igyekezzenek csábító hatását ellensúlyozni a könnyen felmutatható szomorú példakkal s a kivándoroltakkal is tartásák fenn az összeköttetést, hogy ne feledkezzenek meg hazájukról, egyházunkról és vallásukról az idegen földön se, sőt visszatérni tartásák hazájuk, nemzetük és vallásuk iránti tartozó szent kötelességöknek. Erre nézve különben némi megnyugvást is szereztem magamnak. Különösen magyarsárosi egyházközségünkben, úgy látszik, tömegesebben vannak Amerikában egyes helyeken kivándorolt hiveink. Ez évben ugyanis két helyről többen folyamodtak hozzám, hogy küldjek nekik énekes-, ima- és mesemondó-könyveket, valamint hazafias költeményeket, hogy hitők szerint imádkozhassanak s honvágyukat enyhíthessék. Én a kért könyveket el

is küldöttem, megírva, hogy használják azokat lelkük épületére s hazafias érzésük ápolására, de csak igyekezzenek haza jönni, mert az igazi otthont csak itthon találja meg a magyar ember még akkor is, ha munkájának és küzdelmeinek a külföldön esetleg több sikerét látja is. S azt a választ kaptam, hogy arra nem is gondolnak, hogy künn maradjanak; a mi nekem épp oly örömet szerzett, mint az, hogy a mint kérésök mutatja, sem vallásuknak, sem hazájuknak szeretete nem szűnt meg szívöket dobogtatni Amerikában sem.

3. Ez évben Isten segedelmével valóra vált székelyudvarhelyi egyházközségünknek egy régi óhajtása, a melyben egész egyházunk osztozott. Nevezett egyházközségünknek, melynek eddig csak bejáró lelkésze volt, most már helyt lakó, önálló lelkésze van. Első lelkészének, Vári Albert afiának f. évi július 2-án történt beiktatási ünnepélyén magam is személyesen részt vettem, Végh Mihály egyházi és püspöki titkár, dr. Gál Kelemen és dr. Nyiredy Géza tanár afiai kíséretében e czélból Székelyudvarhelyre utazván. A beiktatási ünnepély a székelyudvarhelyi ev. ref. templomban folyt le, a melyet az illető egyházközség e célra szíves volt felajánlani s az iránt általában oly érdekeltséget és testvéri jó indulatot tanusított Székelyudvarhely városának egész közönsége, mintha annak is egy hön óhajtott vágya teljesült volna be azzal, hogy székelyudvarhelyi egyházközségünknek is végre rendes lelkésze van. A megyei és városi hatóságok, a különböző tanintézetek, Székelyudvarhely állomásozó katonaság, a polgárság, sőt a vidékről is valáskülönbség nélkül nagy számmal vettek részt a beiktatási ünnepélyben. Különösen a megyei ev. ref. lelkészi karból is számosan jelentek meg azon s más hatóságokkal és testületekkel együtt az istentisztelet után szóval is kifejezték jó kívánataikat. Midőn ezekről a legnagyobb örömmel teszem meg jelentésemet, nem zárhatom azt be azon forró óhajtásom kifejezése nélkül, vajha mielőbb megépíthetnők már templomunkat is Székelyudvarhelyt. A hely erre meg van. A tervrajz is készen. Csak a költségek fedezésére szolgáló összegből hiányzik még. Legyen szabad azért e helyen is felhivnom egyházi tanácsos afiai figyelmét ez ügyre s felkérem, hogy a ki adományával még nem járult hozzá a sz.-udvarhelyi templomépítési költségeihez, ne sajnálja ahoz hozzájárulni; sőt a kik már hozzájárultunk, a lehetőleg ismételjük és ujítsuk meg azt. Menjünk segítségére mindnyájan a sz.-udvarhelyi egyházközségünk aránylag csekély számu, de buzgó hiveinek, hogy miután már lelkészük van, legyen mielőbb templomuk is, a melyben vidám szívvel, vig zengéssel imádhassák az egy igaz Istent!

Kapcsolatban ezekkel, nem tehetem, hogy hasonló figyelembe ne ajánljam még különösen hódmezővásárhelyi egyházközségünket. A Királyhágón túl az 1848. évi XX-ik t.-cz. alap-

ján e nemes városban fogott legelőbb szikrát unitárius vallásunk. Sikerült ott lelkészi és tanítói állásokat szerveznünk s talán sikerül azokat valahogy már úgy berendeznünk, hogy ne szolgáljanak csak átmeneti helyül, különösen a lelkészeknek, a kik csaknem évről-évre váltakoztak, nem akadván eddig egyetlen egy ifju is, a ki elég lelkesedéssel birt volna arra, hogy állandóan helyt maradjon s jobban szeresse az ügyet, melyet szolgálni lett volna hivatva, mint magát. Az egyházközség élén egy oly buzgó, áldozatkész és tevékeny gondnokunk van, a kinek párját keresni kell. Az ő közbenjárásával sikerült az egyházközségnek a nemes várostól templomhelyet kapni. Ez is felépítésre vár. Egy kisebb községben talán azzal az áldozattal is meg lehetne építeni, a mit annak érdemes gondnokunk meghozni kész. De egy városi templom költségei minden esetre felülmulják hódmezővásárhelyi egyházközségünk hiveinek áldozatkésztségét is. A gyűjtések erre is folynak. Tegyük ez ügyet is mindnyájan a magunkévá. Ne fáradjunk ki az áldozatkészségben. Mert egyházunknak ez volt mindig a dajkája. Ezen nőtt fel s csak addig él, a míg ennek tápláló nedve ki nem apad. Sz.-udvarhelyi templomunkkal egy régi óhajunk teljesül, hódmezővásárhelyi templomunkkal egy világitó-toronyt emelünk szent vallásunknak a magyar alföldön.

4. A báró Baldácsy-alapítvány meghatalmazottainak közgyűlésén, mely f. évi május 4-én tartatott meg Budapesten, mint rendesen ez évben is személyesen megjelentem s abban Bedő Albert meghatalmazott társammal együtt részt vettem. E gyűlés sajnálattal vevén tudomásul Perlaky Elek igazgatósági jegyző hirtelen bekövetkezett elhalálozását, helyébe dr. Zsigmondy Jenőt választotta meg jegyzőnek. Az ügyvivő évi javadalmazását 5000 koronára emelte fel, de ezzel egyszersmind beszüntette eddig élvezett 20 koronás napidíjait. Más különösebb tárgy nem fordult elő. Az alapítványi birtokok jövedelméből az osztlék egyházkerületenként ez évre is 9000 koronában állított meg, a mi felett határozni jelen Főtanácsi gyűlésünknek is egyik legkedvesebb tárgya leend.

5. A Dávid Ferencz-alapnak kezelése alatt álló része, mely múlt évi jelentésem szerint 3336 K. 66 f. tett, ma (okt. 20.) 4176 K. 97 f. A gyarapodás tehát 840 K. 31 f. Ez a gyarapodás azonban csak ez alapnak a közpénztárban kezelt alapból tőkésítésre rendelt összegből, mely a múlt évben 608 K. 83 f. tett; továbbá a takarékpénztári s kölcsön-kamatokból van, mert az alap gyarapításához most a budapesti Dávid Ferencz-egylet 25 korona évi adományán és a kolozsvári templom persely pénzén kívül más adományok nem igen történnek. Ha ezen 4176 K. 97 f. hozzáadjuk a közpénztárba beszolgáltatott s ott kezelt 37375 K. 17 f., ez alap 41552 K. 14 f. tesz.

Az „Ezredéves“-alap, mely ugyancsak múlt évi jelentésem szerint 8264 K. 71 f. tett, ma (okt. 20.) 8787 K. 65 f. Evi gyarapodás 522 K. 94 f. Ebből 100 K. báró Petrichevich Horváth Kálmán főgondnok úr 12-ik száz K. adománya, 395 K. 94 f. takarékpénztári kamat, 27 K. egy pár lelkészünknek adománya, a kik emlékükből tartják ez alapot. Vajha többen is tennék!

6. Angol és amerikai testvéreinkkel, Társulatuk titkárjai útján levelezések által fentartottam az összeköttetést, a melynek úgy erkölcsi mint anyagi haszna ránk nézve megbecsülhetetlen. Az angol unitáriusok társulata szokott évi adománya mellett Hódmezővásárhelyt építendő templomunk költségeire is másodizben örvendeztetett meg adományával, sőt egyesek is járultak ehez adományaikkal, a mit Oxfordban a Manchester College-ban tanuló György János papnövendékünknek adtak át e célra, mikor hazajöendő volt. A György János helyébe küldött Raffaj Károly papjelöltünk számára szintén biztosították a segélyt úgy a Társulat, mint a Manchester College igazgatósága. A mit már múlt évi egyh. Főtanácsunk alkalmával jelentettem, hogy Sharpe Emilia kisasszony, a ki a Channing House-School leánynevelő intézetbe évek óta egy-egy magyar unitárius leányt vett fel saját költségére, egy oly alapítványt szándékozik letenni, melylyel egy magyar unitárius leánynak azon intézetbe felvétele állandóan biztosítva legyen. Miután ez alapítványt nevezett nagylelkű nő le is tette, arra éppen városunkból Pákey Márta k. a. vétetett fel és ment ki ez őszön Londonba. Ez alapítványi összeg a mi pénzünk szerint közel 70.000 koronát kitesz. Mikor irhatjuk be mi egy ily alapítványozó nő nevét aranykönyvünkbe? Hajoljunk meg tisztelettel Sharpe Emilia nemeslelkű nő neve előtt s kérjük Istennek áldását életére és alapítványára.

Papnövendékeinknek Angliába kiküldésével többször felmerült az a gondolat, vajjon nem küldhetnénk-e ki vagy egyet Amerikába is s miután György János már Oxfordba azzal a szándékkal ment volt ki, hogy ő ha csak lehet Amerikába is óhajtana elmenni, megkerestem az Amerikai Társulat elnökét, hogy nem lenne-e hajlandó a Társulat némi segélyt nyújtani, a mint azt az angol unitárius Társulat már évek óta gyakorolja? Válaszul azonban azt kaptam, hogy az ők Társulatuk nincs olyan összeköttetéssel sem a hawardi egyetemmel, sem a meadvillei theologiai intézettel, de ha az ifjú személyesen folyamodik ezekhez, a segélyt esetleg megnyerheti. Ezt tudatva György Jánossal, ő ezt megtette s csakugyan a meadvillei theol. intézet igazgatóságától azt a választ kapta, hogy ha oda megy, teljes ellátásra és tandíjmentességre számíthat. Kérése ily kedvező ellátásban különben része volt dr. Boros György dékán afiának is, a ki személyesen ismervén nevezett intézet igazgatóját, a

György János érdekében ő is irt az igazgatónak. Elég, hogy ez idő szerint most Amerikában is van egy papjelöltünk. Mert György Jánost ki is bocsátottuk egy fél, esetleg az egész tanévre a meadvillei theol. intézetbe Amerikába, a hová ő szeptember hóban el is útazott.

Amerikai testvéreinkkel való összeköttetésünknek tehát ez is egy újabb láncszeme lehet. De az eddigi viszonyt kétségen kívül még bensőbbé fogja tenni az, hogy szeptember hóban két amerikai hitsorsosunkhoz volt szerencsénk. Az egyik Barrows Sámuel úr, a ki 13 évvel ezelőtt meglátogatott volt. A másik éppen az Unitárius Társulat titkára St. John K. volt, a kinek látogatása minden bizonynyal nagy mértékben be fog folyni, a mint mondtam, amerikai testvéreinkkel való viszonynak bensőbbé tételére. Mindketten nejeikkel voltak itt. A titkár úr papnevelő intézetünk tanévi megnyitásában és egy tanácsi ülésünkben is részt vett. E mellett Toroczki és Tordát is megjárták. S az itt látottak és tapasztaltak felett a legnagyobb örömmel eltelve távozott el körünkből.

Amerikai vendégeink látogatásáról szóló jelentéssel kapcsolatban nem tehetem, hogy néhány szóval ki ne térjek az unitáriusok és más szabadelvű vallásos gondolkozók nemzetközi Tanácsának a f. év augusztus végén Genfben tartott gyűlésére is, a melyben dr. Boros György dekán és Józán Miklós esp. afiai is egyházunk képviselőiben többedmagokkal részt vettek hazánkból is. E nemzetközi Tanács célja mindnyájak előtt ismeretes, mert arról évi jelentéseimben is többször megemlékeztem. Az idei gyűlés a Tanács megalakulása óta a 3-dik volt s úgy a részt vevők, mint a felolvasások számával, valamint általában a lelkesedéssel, a melyet keltett s a különböző felekezetűek testvéries összesimulásával, a melyek között lefolyt, aligha felül nem multa a londoni és amsterdami gyűléseket is. Ránk nézve azonban különös jelentőségűvé teszi e gyűlést a hely, a hol tartatott. A Kálvin egykori városában, Genfben, ha nem is éppen unitárius, de minden esetre unitáriusokkal közös gyűlés, evangélikus és reformatus istentisztelet mellett unitárius istentisztelet! Ki hitte volna ezt lehetségesnek csak egy néhány évtizeddel ez előtt is! Ki hitte volna, hogy ha valaha egy unitárius ember Genfbe megy, ott éppen a Kálvin követői által Servet Mihálynak emelt emlékoszlopot fog találni, a mint találtak most a gyűlésen megjelent unitáriusok, a kiknek nevében Tagart Lucy kisasszony, ez a hazánkat is többször meglátogatott, fennkölt szellemű unitárius nő és Barrows Sámuel barátunk az emlék-oszlopot meg is koszorúzták! Mily fordulata ez az időknél! S mily változásokat eredményezhetnek még a vallásos gondolkozásban e nemzetközi Tanács felolvasásai, a melyeket, valamint a két előbbi gyűlésből javarészből mi is kiadtunk, ha Isten megsegít, a genfi gyűléseken tartottakat is ki fogjuk

adni. Valóban szerencséseeknek mondhatjuk magunkat, hogy e kort megértük s több reménnyel tekinthetünk egyházunkat illetőleg a jövő elébe, mint valaha. De ez a remény csak akkor nem szégyenít meg, ha a kor intő szavát megértve, mi is hiven munkálkodunk egy szebb jövőért.

Minthogy e pontban foglaltakról az E. K. Tanács évi jelentéséből is részben tudomást nyerend magának a Méltóságos és Főt. egyh. főtanács, talán nem kellett volna nekem is ezekkel fárasztani figyelmöket. De vannak dolgok, a melyeket többször is hallani kedves. És ezek bizonyára azok közé tartoznak.

7. Ezzel különben jelentésem végéhez is értem. Csupán halottainkról kívánok még kegyeletesen megemlékezni. Mult évi Főtanácsunk óta juniusban tartott rendkívüli Főtanácsunkig elhunyt egyházi tanácsos és belső ember afiainak sirhantjára akkori megnyitó beszédemben már letettem volt a kegyeletes megemlékezés koszoruját. Rendkívüli Főtanácsunk óta elhunytak még Egyed Mózes, Bors Albert s csak e napokban Vécsei Sámuel egyházi tanácsos afiai, kik közül ez utóbbi pénzügyi bizottságunknak is egyik buzgó és lelkes tagja volt. Kisérje fájó részvétünk az elhunytakat s legyen áldott emlékek!

Tisztelettel kérem a Méltóságos és főtisztelendő Egyházi Főtanácsot, méltóztassék évi jelentésemet tudomásul venni és elfogadni.

Kolozsvárt, 1905. október 20.

Ferencz József,
unitárius püspök.

III. Az Egyh. Képv. Tanács jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács!

E. K. Tanácsunknak egy év alatt teljesített munkálkodásáról, teljes tisztelettel tesszük meg jelentésünket a következőkben:

Az elmúlt évben tartott E. Főtanács után, E. K. Tanács 12 rendes és 2 rendkívüli ülésen intézte az előfordult ügyeket. Az E. Főtanács határozatai mind végre lettek hajtva. A tordai 4 osztályu algymnasium visszaállítása ügyében folytatott munkálkodásról, a f. évi juniús hó 18-án megtartott E. Főtanács rendkívüli ülésén már beszámoltunk. Örömmel jelenthetjük, hogy az algymnasium f. évi szept. hó 1-én az I. és II. osztálylyal beállítattott. Ez ügyben, a tárgysorozat rendjén, külön előterjesztésben lesz szerencsénk részletes jelentést tenni. A székey-egyleti takarékpénztár csődügyletében vizsgálatartásra kiküldött bizottság, a vizsgálat eredményéről csak közelebbről terjesztette fel jelentését, mely okon ez ügy még ellátás alatt áll.

Az egységessé tett egyházszervezeti törvényt 500 példány-

ban kinyomattuk. Többi egyházi törvényeinknek jelenben való kiadását E. K. Tanács nem látta czélszerűnek, azon okon, mivel azok codifikálást igényelnek.

A tisztviselők, valamint az egyes szakbizottságok s középiskoláink igazgatóságai kötelességeiket lelkiismeretes pontossággal teljesítették.

Az évi esperesi vizsgálatok az egyházkörökben megtartottak. Esperes afiai a vizsgálatokat böles tapintattal és kellő szigorral végezték. A felterjesztett jelentések szerint a valláserkölcsei élet általánosságban megnyugtató. Azonban sajnálattal kell fel- említenünk, hogy vadházasságok, habár a multakhoz képest kevesebb számban, de még mindig fordulnak elő. Ezek megszüntetése s tovább terjedésének megakadályozása tekintetében minden lehetőt elkövetni, E. K. Tanács ismételtén felhivta lelkész fiait. A vallásos buzgóságnak áldozatkészségben is nyilvánulását öröndetesen igazolja az, hogy az egyházkörökben az évi kegyes adományok és közmunkák értékének összege 22.267 kor. 61 fill.-t teszen ki. Lelkész, valamint tanító és énekvézér afiai kötelességeiket odaadó buzgósággal igyekeztek teljesíteni. Egymásközt és hiveikkel keresztényies békességben éltek. Egyenetlenség egy pár egyházközségben fordult elő ugyan, mely részben az áldatlan politikai viszonyoknak volt következése. Az egyházközségek vagyonkezelésében elég rend és takarékoság tapasztalható. A szükséges intézkedéseket E. K. Tanács minden egyes esetben megtette. A bölöni egyházközség vagyonkezelésének megvizsgálására egy bizottság lett kiküldve, mivel aggodalmat keltett az egyházközségnek azon eljárása, hogy 209.489 kor. 92 fillért tevő pénztökjét vidéki kisebb takarékpénztárba és egyeseknek adott kölcsönökbe helyezve el, saját tagjait az egyházközséggel szemben 118.799 kor. 88 fill. adósság terheli. A kiküldött bizottság megbízatásának, a részéről felerült akadályok miatt, ez ideig nem tehetett eleget. Az egyházközségek ingó vagyonállapotáról a következő jelentést van szerenesénk betereszteni:

I. Püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1904. év végén összes vagyon 303.463 kor. 75 fill. II. A kolozdobokai egyházkörben 7653 kor. 43 fill. III. Az aranyos-tordai egyházkörben 198.448 kor. 02 fill. IV. A küküllői egyházkörben 39.183 kor. 21 fill. V. A marosi egyházkörben 110.041 kor. 07 fill. VI. A sz.-kereszturi egyházkörben 155.661 kor. 61 fill. VII. Az udvarhelyi egyházkörben 112.469 kor. 07 fill. VIII. A felső-fejéri egyházkörben 16.519 kor. 41 fill. IX. A háromszéki egyházkörben 310.824 kor. 32 fill. X. A Duna-Tiszamenti egyházkörben 14.784 kor. 02 fill.

A vallás és közokt. minister úr által, a jelen évre költségvetésileg előirányzott 42.000 kor. egyházi államsegélyből, az

1904. évi államköltségvetés keretében megállapított 36.000 kor. egyházunk részére kiutaltatott.

Az egyházi alapok gyarapítására az 1904. évre is utaltatott 15.800 kor. rendkívüli államsegély, ez évre azonban még nem történt utalás.

Segédlelkészi átalány czimen 1905. évre kiutaltatott 2000 korona.

Lelkészeink kongruájába utalva lett 1905. év első felében 58.689 kor. 03 fill.; második felében 54.876 kor. 96 fill., összesen 113.565 kor. 99 fill., mely összegből 2.926 kor. 98 fill. az 1904. évre volt esedékes.

Örömmel jelenthetjük, hogy a vall. és közokt. minister úr a sz.-udvarhelyi lelkészi állomás után is, a lelkészi jövedelem kiegészítési összeget, évi 1.346 koronában megállapította és folyósította.

A sz.-kereszturi gymnasium részére 1905. évre is kiutaltatott 9.000 kor. iskola fentartási államsegély.

Tanítói jövedelem kiegészítés és évvétődös kórpótlék utaltatott: Mina Jánosné kolozsvári, Szabó Margit magyar-sárosi, Fekete József k.-adorjáni, Benedek Mihály sz.-kereszturi, Vajda Antal hódmezővásárhelyi és Zoltán Ferencz m.-berényi tanítók részére.

Özv. Ferencz Károlyné szül. Baczó Katalin urnőnek a konviktusi alapok gyarapítására 100 kor., valamint a főgymnasiumban 1884. évben végzett ifjaknak 20 éves találkozásuk alkalmából, ugyancsak a konv. alapok gyarapítására 240 kor. befizetett adományaik beutaltattak a pénztárba s a nemes szívű adományozóknak E. K. Tanács meleg köszönetet fejeztetett ki.

Az 1904. évi főtanácsai bizottság tagjai, a nyomda-alapítvány gyarapítására 75 koronát adományoztak, ezen összeg a pénztárba beutaltatott s a lelkes buzgóságu adományozóknak köszönet fejeztetett ki.

Péterfi Zsigmond nyug. vasuti igazgató úr, a Főtiszt. püspök úr nevére korábban tett alapítványát a püspök úr névünnepe alkalmából, ez évben is 50 kor.-val gyarapította, az adományozott összeg a pénztárba beutaltatott s a nemes szívű adományozónak kifejeztetett E. K. Tanácsunk köszönete.

Az 1903. évben Hadházi József és neje Kele Ida nevére gyermekeik által tett alapítvány befizetttétvén, a befizetett összeg beutaltatott a pénztárba.

A papnevelő-intézet bizottsága által dr. Boros György dekán affa útján a papnövendékek segélyezésére gyűjtés indítatván, a begyűlt adományokból E. K. Tanács 5 papnövendéket részesített egyenként 50 korona, együtt 250 korona segélyben.

A papnövendékek egyetemi tandíjába 1904—5. tanév II-ik s az 1905—6. tanév I-ső felére összesen 970 korona utaltatott ki a közalap terhére.

Halmágyi János és Nagy Dénes III. éves papnövendékeknek engedélyt adtunk, hogy az 1905—6. tanév elején szakvizsgálatra állhassanak; valamint az 1904—5. tanévben III-ad évet járt többi papnövendéknek is megengedettett, hogy az 1905—6. tanév első félévének végén, elkészülvén, szakvizsgálatra állhassanak.

A Murányi Farkas Sándor és neje alapítványból a 100 kor. pályadíj 1904—5. tanévre nem adatott ki, mivel a beérkezett pályázati folyamodások egyike sem felelt meg a pályázati feltételeknek. Az alapító-level értelmében, ezen pályadíj is az 1905—6. tanévben, eredményes pályázat esetén ki fog adatni.

A legnagyobb sajnálattal és fájdalmas érzéssel teszünk jelentést Szentiványi Gyula kolozsdobokai egyházköri felügyelőgondnok május hó 1-én, Kovács János főgymnasiaumi tanár januárius hó 27-én és Derzsi Károly tordai tanár junius hó 6-án történt elhunytáról, kik E. K. Tanácsunknak is tagjai, egyházunk díszei, annak javára és előmenetelére, hosszas időközön át, lankadatlan buzgósággal, áldásosan működő egyháztagok voltak. E. K. Tanács a maga részvétét úgy jegyzőkönyvileg, mint az elhunytak hátramaradottaikhoz küldött részvétiratokban kifejezte.

Kovács János főgymn. tanár tanóráinak ellátására nézve a szükséges intézkedések megtétettek s tekintettel az elhunytak egyházunk érdekében több mint 30 éven keresztül folytatott hasznos munkásságára, különösen amerikai útjának áldásos eredményére, s tekintettel hátramaradt árváinak nehéz helyzetére, E. K. Tanácsunk az elhunytak az 1904—5. tanév végéig kiszámított fizetését, levonva abból a tanórai ellátásra szükségessé vált díjazást, kiutalta az árvák részére s őket a természetben kapott tanári lakás használatában 1905. évi október hó 1-ig meghagyta.

Derzsi Károly tordai tanár, betegsége okán már 1905. év januárius 1-től szabadságoltatott s helyettesítésével Haraly Béla tanárjelölt bízott meg, a megfelelő díjazás mellett.

Kovács János tanár halála következtében a főgymn. tanárok fizetési fokozatban előléptek.

Kanyaró Ferencz főgymn. tanár 3-ik és Gálfi Lőrincz tanár 2-ik évfőtödös kórpótlékának kiutalását a vall. és közokt. miniszter úr nem hagyván jóvá azon okon, hogy a rendes tanárrá kinevezés időpontját számítva, Kanyaró Ferencz részére csak 1906. évi szept. 1-én, Gálfi Lőrincz részére pedig csak 1908. évi januárius 1-én válik esedékessé ez újabb kórpótlék, E. K. Tanácsunk azokat beszüntette s a már felvett részletek visszafizetésére kötelezte nevezett tanárokat.

Pálfi Márton és Hidegh Mihály főgymnasiaumi tanárok részére I. évfőtödös kórpótlékaik kiutaltattak.

A Berde Mózes alapítványból a kolozsvári főiskola tanárai

jutalmazására rendelt 1000 kor jutalomdíj, az 1904—5. tanévre dr. Boros György tanárnak adatott ki.

Kanyaró Ferencz főgymn. tanárt betegsége okán az 1905/6. egész tanévre szabadságoltuk s a neki kiosztott tanórák állására szükséges intézkedéseket megtettük.

A kollégiumban felügyelőknak az 1905—6. tanévre Lőrinczy Géza tanárjelölt és Kiss Sándor papnövendék alkalmaztattak.

A kolleg. konviktusi kedvezményes helyekre az 1905—6. tanévben fel lett véve 100 tanuló. És pedig $\frac{1}{4}$ -ed kedvezményre 15, $\frac{3}{4}$ -ed kedvezményre 5, $\frac{1}{2}$ -ed kedvezményre 50, $\frac{1}{4}$ -ed kedvezményre 30 tanuló. Ezen kedvezmények összes értéke 10.300 korona.

A kolozsvári athletikai klubnak kérésére a kolleg. tornatermet 1904—5. tanévben a klub által is használhatás végett évi 300 korona díjért átengedtük.

Régeni Aron elemi tanító, Kolozsvár és vidéke térképének szakszerű megrajzolásáért 100 kor. jutalomdíjba részesített.

Főgymnasiumunk növendékei is részt vevén a jelen évben Budapesten megtartott országos ifjúsági tornaversenyen, a versenyen elért szép eredmény örvendetesen vétetett tudomásul.

A kolleg. konviktusi pénztárban az 1904—5. tanévben megtakarított díjakból egy újabb 4200 kor. értékű konviktusi házi alapítvány létesítésére engedély adatott.

Szilágyi Béla konviktusi bérlőnek az 1904—5. tanévre, tekintettel a rendkívüli drágaságra, drágasági pótlék czímen 600 kor. utaltatott ki a kolleg. konviktus pénztárának terhére.

A vallás és közokt. miniszter úr értesítése, hogy a sz.-kereszturi gymn. VI. osztályának nyilvánossági jogát az 1904/5. tanévre megadta, tudomásul vétetett.

A sz.-kereszturi gymnasium tanárainak heti óraszám maximuma, valamint az óratöbbletek díjazása, a főgymnasiumnál működő tanárokéval egyenlően állapított meg.

A sz.-kereszturi gymnasium tanulóit az 1904—5. tanévben tanulmányi kirándulásra vezetett két tanár költségeinek megtérítésébe, a gymnasium részére 1905. évre adott államsegély terhére 100 korona utaltatott ki.

A papnevelő-intézet, valamint középiskoláink tantárgyfelosztási tervazete az 1905—6. tanévre jóváhagyattak. Ugy a kereszturi, mint a tordai gymnasiumnál fennálló ösztöndíjas helyekre a tanulók felvétettek.

Kuncz Elek tankerületi kir. főigazgató, mint kormányképviselő hivatalos látogatást tett kolozsvári és kereszturi középiskoláinkban. Ezen látogatásokról felvett és felterjesztett jegyzőkönyvek szerint a kormányképviselő főgymnasiumunknál minden tapasztaltak felett legteljesebb megelégedését nyilvánította, kereszturi gymnasiumunkról pedig örömmel ismerte el a fejlődést és haladást a multakhoz viszonyítva. Kifogásolta mindkét

gymnasiunnál, hogy a rendes tanári létszám nincs beállítva, melyre nézve E. K. Tanács megjegyezte, hogy annak a szabályszerűen kihirdetett pályázatok eredménytelensége volt oka.

A kisebb számadások, mint a kollegiumi igazgató kezelése alatt álló nyomtatványok, kórház-díjak, egyh. és püspöki titkár kezelése alatti nyomtatványok, kereszturi gymn. történetéről, 1904. évi segéd-lelkészi átalányról, patrociniúmrol beadott számadások, valamint a gazdaságok 1905. évre vonatkozó költségvetései megvizsgáltattak és jóváhagyattak.

A főtszt. püspök úr számadásos jelentései, a kezelése alatt álló Dávid Ferencz emlékalap és Ezredévi alap 1904. év végéni állásáról, elismerő köszönet kifejezése mellett jóváhagyólag vétettek tudomásul.

Özv. Derzsi Károlynénak az öt néhai férje után megillető temetési járulék és özvegyi nyugdíj a kebli tanári nyugdíj-alap, valamint özv. Boér Lajosnénak megillető nyugdíja a b. e. nyugdíj-alap terhére kiutaltattak.

Özv. Simó Jánosné nyugdíja, miután férjhez ment, a b. e. nyugdíj-alapnál beszünttetett.

A belső emberi nyugdíj-intézet tagjai közé felvétettek Kökössy Mihály polgárdi és Végh Beniám árkosi lelkészek.

A duna-tiszamenti és háromszéki egyházkörökben megüresedett egyházköri jegyzői állásoknak választás útján való betöltése elrendeltetvén, az előbbiben Kökössy Mihály, az utóbbiban Vaska Béla lelkészek körü jegyzővé történt megválasztásuk jóváhagyólag tudomásul vétetett.

A duna-tiszamenti egyházkörben egy körlelkészségnek Fűzesgyarmat, esetleg Dévaványa székhelylyel felállítására az előleges lépéseket megtettük s remélhetőleg nem sok idő múltaival, ezen körlelkészség létesíthető lesz.

László Péternek az alsó-siménfalvi egyházközség javára tett alapítványról felterjesztett alapító-levél jóváhagyatott.

A mézskői egyházközségnek iskolája államivá tételére lépéseket tenni engedély adatott.

Kiss Sándor háromszékköri és Raffay Domokos kereszturkörü esperes afiai lelkészségük 40-ik évét ünnepelevén meg, E. K. Tanácsunk részéről üdvözöltettek.

József Lajos kilyéni sepsi-szentgyörgyi lelkésznek, tekintettel arra, hogy a kilyéni anyaegyházban csak 35 a lélekszám, míg a sepsiszentgyörgyi társ-egyházközségben 200-ra tehető s a különböző iskolákban 85 unitárius növendéknek kell hittant tanítania, az anya- és társ-egyházközség beleegyezésével megengedett, hogy ideiglenesen a kilyéni anyaegyházból a sepsi-szentgyörgyi társ-egyházközségbe költözzék be.

Összes egyházközségeink előjáróságai utasítva lettek, hogy előforduló építkezés esetén, építési engedély iránti folyamodásukat az építési évet megelőző évben, vagy legkésőbb az épi-

tési év két első hónapjában terjeszszék fel E. K. Tanácsunkhoz, az építési tervrajz és költségvetések szakszerű megvizsgálathatása végett.

Megjelöltük azokat a kolozsvári pénzintézeteket és a betéti összegek nagyságát, a melyekbe és a mely összegekben egyházunk pénztőkéi elhelyezhetők.

Az unitárius és más szabadelvű vallásos gondolkozók nemzetközi tanácsa jelen év augusztus havában Genfben tartott nagy gyűlésének E. K. Tanácsunk részéről üdvözlő irat küldött s a gyűlésen egyházunkat képviselni felkértük dr. Boros György papnevelő-intézeti dekán és Józán Miklós budapesti lelkész-esperes afiát.

Örömmel jelenthetjük, hogy ezen gyűlésen jelen volt amerikai hitrokonaink közül Barrows Sámuel és neje, valamint St. John Károly, az északamerikai unitárius társulat titkára hazánkba is eljöttek s látogatásukkal megtiszteltek. St. John Károly titkár ittléte alkalmával szept. hó 13-án E. K. Tanácsunknak épen rendes ülése lévén, azon nejjével együtt megjelent, ott a főtiszt. püspök úr magyarul megleghangu beszéddel üdvözölte, kifejezve örömét, hogy szerencsések lehetünk körünkben tisztelhetni. Az üdvözlőre St. John Károly úr angolul válaszolva, megköszönte a szíves fogadtatást s kifejezván amerikai hitrokonaink üdvözlését, biztosított azok meleg rokonszenvéről. A beszédeket magyar, illetve angol nyelven dr. Boros György papnevelő-intézeti dekán tolmácsolta. E. K. Tanácsunk ez alkalomból kifolyólag elhatározta, hogy St. John Károly urnak tiszteletbeli egyházi tanácsossá való megválasztását az E. Főtanácsnak ajánlata fogja hozni.

Építkezésre és javításra engedélyt adtunk: Martonosnak templom- és torony-építésre, Szentivány-Laborfalvának templom- és torony-javításra, Derzsnek énekvezéri lak építésére, Bágyonnak templom- és torony-javításra, Vargyasnak toronyfedésre, Szabédnak templom- és torony-javításra, Bölönnek lelkészi lak építésre, Kálnoknak énekvezéri lak építésre, Dombónak énekvezéri lak átalakítására, Nyárádszentlászlónak iskola-építésre, Aranyos-Rákosnak gyülesterem építésre.

Erdő eladásra engedély adatott: a martonosi, bőződi, tarcsafalvi, medeséri egyházközségeknek.

Adásvevési és cserevásári szerződések jóváhagyattak: vargyasi, kaali, h.-szentpéteri, mészki egyházközségeknek.

Evközben rendkívüli segély utaltatott ki: Fodor Ferencz b.-sztmiklósi énekvezérnek a br. Baldácsy-alap, a szabédi egyházközségnek a jelen évi államsegély terhére.

Az alamor-ladamosi Augusztinovich alapítv. birtokhoz 95 hold 31 □-öl területű birtoknak megvásárlása elhatároztatott.

Jogtanácsos afia a peres-ügyek állásáról jelentéseit rendszeresen megtette.

Az E. K. Tanácsi irodát E. K. Tanács megvizsgáltatta egyszer, a Méltóságos és Főtisztelendő Püspök úr többször. Az ügyek kezelése teljesen rendben találtatott.

Sajnálattal kell felemlitenünk, hogy Lőrinczy Gézának tanulmányai folytatása és bevégezhetőjére adott 1780 kor. segély visszafizetése iránt indított perben, habár a két első foku bíróság egyházunk javára hozta meg az ítéletét, a kir. Curia egyházunkat keresetével elutasító ítélet hozott s az egyházat a perköltségek megtérítésére is kötelezte. A magas Curiának ezen ítélete annál érzékenyebben érintette E. K. Tanácsunkat, mert sajnálattal kellett tapasztalni Lőrinczy Gézának eljárásából az egyházzal szemben tanusított halátlanságot, azon jóságért, hogy segélynyújtás által tanulói pályája elvégezhetőjé tette.

Végül tisztelettel jelentjük, hogy a tanügyek és gazdasági ügyekről külön részletes jelentéseket fogunk a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács elé terjeszteni.

Ezekben volt szerencsénk évi jelentésünket megtenni, teljes tisztelettel kérvén a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanácsot, méltóztassék jelentésünket jóváhagyólag tudomásul venni.

A magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1905. évi október hó 11-én tartott üléséből.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Végh Mihály,
egyházi és püspöki titkár.

IV. Ferencz József püspök 50 éves jubileuma.

Ez évi Főtanácsunknak kimagasló eseménye volt az a szívből és lélekből származó ünnepeltetés, melybe Méltóságos és Főtisztelendő Ferencz József püspök urat az E. Főtanács részesítette abból az alkalomból, hogy Isten jóságos kegyelméből jelen évben megérte lelkészségének és tanárságának 50-ik évfordulóját.

Egy félszázad csak egy futó pillanat az idő végtelen árjában, de egy emberi életben nagyon is számottevő. Egy félszázadon keresztül viselni az unitárius lelkészség egyszerűségében is magasztos jelvényét, a palástot, s viselni úgy, hogy viselője iránt folyton-folyvást növekedjék a köztisztelet, szeretet, bizalom és ragaszkodás: legszentebb jutalma a lelkiismeretes, becsületes, zajtalan, de áldásos eredményében eléggé nem méltányolható munkálkodásnak. Ismerjük mindnyájan a nemes munkát, melyet szeretve tisztelt főpásztorunk végzett és végez lankadatlan buzgósággal egyházunk javára, előmenetelére, felvirágzására

és épen annak ismerete tette oly meghatóvá azt a szerény keretű ünnepséget, melyben Főtanácsunk a püspök urat részesítette. Szerénykeretű volt, miután a Főtisztelendő püspök ur bizalmasan már korábban kifejezte azon óhajtását, hogy szeretné elkerülni újabb jubiláltatását. Ám ha külsőleg szerény keretű volt, annál mélyebb és bensőbb volt a keblekben. Méltó kifejezője volt szeretett főgondnokunk, br. Petrichevich-Horváth Kálmán úr szivből származott, s szivhez szólott üdvözlő beszéde. A meghatottság könnyei csillogtak a szemekben, a mint egymás mellett állani láttuk egyházunk e két vezéralakját s hallottuk ajkaikról hangzani a kebel igaz érzetétől, a tiszta szeretettől sugallott szavakat.

A Főtanácsi tárgysorozatba, a püspök ur óhajtásához képest, nem lett felvéve a félszázados évforduló megünneplése. Alig hangzott el azonban Kelemen Albert esperes, egyházi közügy igazgató afia megnyitó imája, felemelkedett elnöki székéből br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok úr s az imádság szülte áhitatos hangulat között a következő beszédet mondotta:

„Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Mielőtt megkezdjük a tárgysorozatot, szólani kívánok. — Mindnyájan tudjuk: most ötven éve, hogy szeretett püspökünk egyházunk szolgálatába lépett. Nem lenne illő és irányában fennen dobogó szívünk tiltakoznék, ha egyházi Főtanácsunk őt ezen alkalomból nem üdvözlé. Én, mint főgondnok, lelkem egész melegével teljesítem ezen megbízást. Rövid szavakban egy hosszú, áldásos élet munkásságát méltányolván.

Kedves barátom és püspököm! Húsz egy néhány éves korodban, mint tanár, később mint pap kezdetted pályádat, lelkiismeretes tudás és kiváló szónoki tehetség izzó lángjával megáldva. Mint tanár megszerezted tiszteletét azoknak, kiket tanítottál. Mint pap, elragadó beszédeddel nemes ideákat oltál lelkünkbe, hogy ottan gyümölcsöket teremjenek.

Azután, immár majdnem 30 éve, püspökünk lettél, ki életednek minden óráját, nagy tehetségednek minden részecskéjét nekünk, egyházadnak szenteléd, az önzetlenség nemes példájával járva mindig előttünk. „Első egyházam!” melynek feje vagyok, gondolád és tevéd; azután minden egyéb.

Igazi atyánk valál — egy jó apa önmegtagadásával és áldozatkészségével.

Most, ötven évnek nehéz, áldozatteljes és eredményekben gazdag munkája után, melyre büszke önérzettel tekinthetsz vissza: nem természetes-e, hogy mi öregek, ifjak mindnyájan, mint az egyházban a te szerető gyermekeid — gyermeki szeretettel és odaadással közelítünk feléd, mondván: Isten tartson meg számunkra még hosszasan! A mi szeretetünk és tiszteletünk irányodban kifogyhatatlan, fogadd azt hálás szívünk ajándéka gyanánt kegyesen, miután egyebet most nem adhatunk. Legyen az biztatód, aczélozza munkakedvedet szeretett egyházad érdekében, ha éreznéd, hogy erőid lankadnak. Isten áldjon! Isten éltesse!”

A Főgondnok úr üdvözlő beszédére Főtanács meg-megújuló éljenzésekkel adott élénk kifejezést mélységes szeretetének és tiszteletének az érdemekben gazdag püspök iránt.

Püspök úr az üdvözlésre meghatottan azonnal válaszolt a következőkben:

„Méltóságos és főtiszt. Egyházi Főtanács! Méltóságos Főgondnok úr! Mélyen tisztelt barátom! E megtiszteltetés annyira váratlanul jött és készületlen talált, hogy szinte nem talállok szavakat annak megköszönésére. Még kevésbé tudom eléggé meghálálni Istennek, hogy éveimhez éveket adva, megengedte nekem, hogy szeretett egyházunk szolgálatában már 50 évet tölthettem el. Az örömezzéstől azonban, mely ebből származik, elválhatatlan a gondolat, a melyet a Zsoltárok írója eme szavakban fejez ki: „A mi napjainknak száma 70, vagy mennél fennebb 80 esztendő, mely mikor hirtelen elmúlik, elrepülünk“. Pedig lám, mily hirtelen elmúlik! Hiszen mintha csak tegnap lett volna, hogy a Mlgs. és főt. zsinati Főtanács 1895-ben a bölöni zsinaton 40 éves lelkészi és tanári évfordulóm alkalmából egy előttem örökre felejthetetlen ünnepélyt rendezett számomra. S ime, már újból 10 év repült el az előbbi 40 év után, a melylyel az emberi életnek a zsoltáriró által megjelölt első határához már én is eljutottam. A legjobb esetben is tehát még kevés lehet abból hátra.

Azokban tudja Isten, más hogy van vele, de nekem nem okoz annyi aggodalmat az, hogy időmből még kevés lehet hátra, mint az, hogy vajjon azt az 50 évi munkaidőt, a melylyel a

gondviselés megajándékozott, felhasználtam-e úgy, a mint felhasználnom kellett volna! Vajjon kötelességeimben s a koronként reám bízott dolgokban eljártam-e elég híven és lelkiismeretesen, hogy méltó legyek arra a szeretetre, bizalomra, tiszteletre, s nem egyszer kitüntetésre, a melyben különösen egyházunk részéről csakugyan többször volt részem. S ezért nem tagadom, hogy jól esik éppen a te ajkaidról hallani, igen tisztelt barátom és elnöktársam, azt az elismerést, a melyet most is 50 éves lelkészi és tanári szolgálatom évfordulója alkalmából oly meleg és megható szavakban kifejezni szives voltál. Tudom én, hogy abban nagy része van a te nemes szivednek s irántam mindig meghálálhatatlan barátságot tanusító érzelmeidnek is; de másfelől ismerve tiszta, egyenes jellemedet s egyházunk iránti rajongó szeretetedet is, a te elismerésed oly megnyugtató szöveg lesz nekem, a mely lelkiismeretem megnyugtató szövegét is támogatja és megerősíti.

Igen, mert ha végig tekintek 50 éves egyházi szolgálatomon, bár a mint fennebb mondám, minden aggodalomtól nem vagyok ment, de legalább nagyobb vádat egyáltalában nem érzek magam ellen, hogy gyenge erőm és tehetségem mértéke szerint ne igyekeztem volna megtenni mindent, a mit megtehettem, nemcsak azért, hogy életemmel és munkásságommal az emberek becsülését megnyerhessem, hanem, hogy az Isten ítélő széke előtt is megállhassak és sáfarkodásomról mindenkor számat adhassak. Pedig nem dicsekedésképpen mondom, de mindazon állásokban, a melyekre egyházunk bizalma által elhívtam, tisztemet betölteni, nem tartozott a legkönnyebb feladatok közé már csak azon oknál fogva is, mert egyik is, másik is jóformán készületlenül talált. Hiszen, a mint tudjátok, alig végeztem a gymnasiumot 1855-ben, hogy hazánkknak akkor is válságos helyzetében, mely egyházunkat s különösen iskoláinkat is megsemmisítéssel fenyegette, már 20 éves koromban vállaimra kellett venni a palástot s egy tanári széket is pótolni. Tehát a mikor mások ez életkorban ifjui lelkesedésükben egyegy vers írásán törve fejüket, ahhoz a rímeiket keresik, nekem a bibliában kellett elmerülnöm, hogy egy olyan művelt közönségnek, mint kolozsvári egyházközségünk tagjai, az Isten ígését hirdessem és magyarázzam s tanulnom kellett nemcsak azért, hogy tudjak, hanem hogy tanítsak is. S csaknem ezt

mondhatnám püspökké történt választatásomra nézve is, a mely állásba szintén nem sokat hozhattam magammal ez állás betöltésére megkívántató ismeretekből, tapasztalatokból s ezek alapján álló készsüségéből a jóakaraton s tisztemmel járó felelősségen, mély és lelkiismeretem parancsszava által megszentelt érzésen kívül.

Mindezeket, mondom, nem dicsekedésképpen, hanem csak azért hoztam fel, hogy a mennyiben 50 éves egyházi szolgálatom alatt nem mindenkor és mindenben feleltem volna meg úgy kötelességeimnek, a mint azt egyházunk érdekei kívánták s magam is szerettem volna, szolgáljanak némileg mentességemre. Mert ismétlem, hogy jóakaratom soha sem hiányzott és nem fog hiányozni ezután sem, hogy a mennyiben Isten életemnek még kedvez, ha természet rendje szerint fogyatékos erővel is, de hasonló buzgalommal és odaadással szolgáljam szeretett egyházunkat.

Megtisztelő figyelmeteket s jó kívánataitokat lelkem mélyéből megköszönve s támogatástokat továbbra is kérve és remélve, Istennek szent áldása legyen és maradjon szeretett egyházunkon időtlen időkhig!

Alig hogy elhangzottak a püspök úr válaszát kísérő újabb éljenzések, felszólalt Józán Miklós budapesti lelkész-esperes és üdvözli Nagy Lajos egyházi főjegyző afiát, ki ezelőtt 50 évvel a püspök úrral egyidőben szenteltetett fel az egyházi pályára. Ötven évig szolgált egyházunkban, mint tanár, lelkész, esperes és egyházi főjegyző — s mint eddig, most is ott ül és dolgozik ősz fővel a püspök mellett, irodalmi munkássága, közügyekben szerzett érdemei ismeretesek.

Józán Miklós üdvözlete élénk viszhangra talált a Főtanács tagjaiban, a főjegyzőt szintén melegen üdvözölték az 50 éves szolgálat alkalmából.

Főjegyző úr azonnal megköszönte a Főtanács üdvözlését. Rögtönzött válaszában körülbelül ezeket mondotta:

„Rám nézve csakugyan teljesen váratlanul jött ez az üdvözlő megtiszteltetés. Nem vagyok hozzá szokva. Való, igaz, hogy 50 év óta szolgállok én is az egyházban. Ez bizony, Isten kegyelméből hosszú idő. E hosszú idő alatt végzett munkásságomról, esetleg érdemeimről nem szólok. Főtanács tagjai, mint csaknem valamennyien egykori tanítványaim, ismerik multamat,

legilletékesebb bírálói lehetnek munkásságomnak és lehető érdemeimnek. Ismernek a szószezből, a tanári katedráról, miként tanítottam, mint éreztem tanítványaim iránt; ismerik az irodalmi vállalatokat, melyeknek megindításában résztvettem, dalos könyveimet, melyben a haza, család és egyház iránti érzelmeimet kísérlettem meg kifejezni, a sok jegyzőkönyvet, melyeket fogalmaztam és szerkesztettem korábban, mint pénzügyi jegyző és 25 év alatt, mint főjegyző. Tudják sokan azt is, hogy a közügyekben is fáradoztam, s talán dicsekvés nélkül el is mondhatom, hogy e téren valami érdemet szereztem. Nevemet különösen kapcsolatba hozom egy szép emlékművel, a főtéri Mátyás király szobrával, melyről jelentésemet egy füzetben ki is adtam, s melyet önök szintén olvashattak. Ennek azért is örvendek, mert gondolatom szerint egyházunknak is becsületére válik, ha tagjai közül többen és minél több sikerrel dolgoznak a közügyekben. Ismételten köszönöm a kitüntető szives üdvözlést.

A beszédre felhangzó újabb éljenzések élénken tanusították az ősz főjegyző iránt viseltető szeretetet és tiszteletet.

V. Elintézett ügyek.

A püspöki és E. K. Tanácsi jelentések felolvasása és elfogadása, valamint a különböző ad hoc bizottságok kiküldése után id. Daniel Gábor egyházi főgondnok úrnak ezen állásáról való lemondása olvastatott fel. Mély megdöbbenéssel vette Főtanács, hogy a szeretett főgondnok, bár lemondásának visszavonására az E. K. Tanács felkérte, hivatkozva agg korára, lemondását továbbra is fentartotta. E. Főtanács örömmel fogadta el az E. K. Tanács javaslatát s egyértelműleg határozta el, a főgondnok személye iránt viseltető ragaszkodás és bizalom kifejezése mellett, felkéri ő méltóságát lemondása visszavonására s egyházunk iránti meleg szeretettől áthatottan, már 29 év óta viselt főgondnoki állásának további megtartására.

Benkő Mihály egyházi tanácsosnak, a kolozsdobokai egyházkör egyik felügyelő-gondnokává történt megválasztatása jóváhagyatott s a szokásos eskü bevételét.

Örömmel vétetett tudomásul a következő alapítványok bejelentése: Gyulay László 1000 kor., Dersi Ágnes 800 kor. alapítványa a kolleg. konviktus javára. Sharpe Emilia urnőnek 68.000 koronás alapítványa Londonban, egy magyar unitárius leány neveltetése céljára.

A gazdaságokról, pénztárvizsgálatokról, az egyházi alapok gyarapítására 1904. évben adott államsegélyről, a főgymnasium-

ban Derzsi János és sepsikőröspataki Téglás Mihály alapokból újabb konv. kedvezmények életbeléptetéséről, a tordai gymnasium visszaállításáról, valamint az 1904. évi főtan. bizottság általános észrevételeire vonatkozólag beterjesztett jelentések jóváhagyólag tudomásul vétettek.

Dr. Bedő Albert egyházi tanácsos által egy karácsonyi egyházi beszéd írására kitűzött 100 kor. pályadíj, a bíráló-bizottság jelentésének felolvasása után egyhangulag kiadatni határozottatott. A nyertes pályamű szerzője: Adámossy Gábor alsószentmihályfalvi lelkész.

Az E. K. Tanács tagjaivá megválasztottak: Benkő Mihály, Ballok Károly, Csegezi Mihály, Daniel Lajos, Fekete Gábor, Gyulay László, Gyulay Árpád, Kisgyörgy Sándor, Kozma Ferencz, dr. Nyiredy Géza, Varga Dénes egyházi tanácsosok.

Egyházi tanácsosoknak választottak: dr. Ferenczy Géza, gr. Horváth-Toldy Rudolf, Hadházy József.

A kolozsvári, kereszturi, tordai gymnasiumnál üresedésbe jött tanári állásoknak az E. K. Tanács által történt betöltése jóváhagyott.

Nagy Lajos kereszturi gymn. h. tanár részére kilátásba helyeztetett, hogy az 1906—7. tanévtől kezdve rendes tanárként fog alkalmaztatni.

Szentiványi István jószágigazgatónak úti és irodai átalánya emelés iránti kérését Főtanács nem teljesítette.

A különböző számadások és költségvetések jóváhagyattak.

A belső emberi nyugdíj-alapnál a nyugdíj maximum 1906. jan. 1-től nyugalomba menők részére teljes szolgálat után évi 900 koronában állapított meg.

Lőfi Aron bölöni lelkész saját kérésére, 52 évi lelkészi szolgálatának méltányló elismerése mellett, nyugalomba bocsátott.

Egyed Ferencz nyug. lelkész nyugdíjemelés iránti kérése, mint a nyugdíjszabállyal ellenkező, nem teljesített.

Csifó Salamon lemondását a számvevőségről Főtanács nem fogadta el, hanem felhívta ezen állással járó teendőknék eddigi lelkiismeretes buzgóságával való további végzésére.

A nagy figyelemmel hallgatott különböző tanügyi jelentések jóváhagyólag tudomásul vétettek.

A segély-alapokból kiadatni határozottatott: államsegélyből: 36000 kor; br. Baldácsy-alapból: 9000 kor; Berde Mózsa-alapból: 2000 kor; Dávid Ferencz emlék-alapból: 1000 kor; Kovács Dénes és neje Bence Anna-alapból: 1000 kor; Zsuki László-alapból: 210 kor.

A Berde Mózsa gyümölcsészeti és méhészeti jutalomdíjból a benyújtott pályázati folyamodások elbírálása után részesültek az 1904. évet illetőleg: Ajtai János lelkész 50 kor; Kozma Dimény lelkész 100 kor; Szabó Albert lelkész 50 kor;

Ürmösi Sándor lelkész 50 kor. jutalomdíjban a méhészet műveléseért és Tóth Károly tanító 100 kor. jutalomban a gyümölcsészet műveléseért. Az 1905. évet illetőleg: Szabó Albert lelkész 100 kor; Péter József tanító 100 kor; Incze Dániel tanító 100 kor. jutalomban a gyümölcsészet és méhészet, továbbá Gálfalvi János lelkész 80 kor. jutalomban a gyümölcsészet műveléseért.

A beterjesztett indítványok közül csakis a kereszturni egyházkör által a kántor-tanítók fizetése rendezése ügyében benyújtott indítványt fogadta el a Főtanács, végrehajtását az E. K. Tanácsra bízván.

Dr. Pázsint Mihály államhivatalnokot, ki 1892-ben kilyéni lelkészi állásáról saját kérelmére felmentetett volt, E. Főtanács benyújtott folyamodása alapján, ismét visszavette a lelkészjelöltek közé.

A szőkefalvi egyházközség által benyújtott szabályzat, a lelkészi termény-kepenek pénzértékben fizetése iránt, jóváhagyatott.

A főtanácsbi bizottság általános észrevételei elintézés végett átadattak az E. K. Tanácsnak.

A jövő évi főtanácsbi bizottság tagjainak megválasztottak: Kelemen Albert, Gvidó Béla, Lőrinczi Dénes, Kozma Ferencz, dr. Ferenczi Géza, dr. Ferencz József, Pap Mózes, Hadházi Sándor, ifj. Pataky László rendes és Gálfi Lőrincz, Lőrinczi István, Vári Albert póttagoknak.

A főt. püspök úr köszönetét fejezve ki a Főtanács tagjainak meleg érdeklődésükért egyházunk ügyei iránt, Kelemen Albert egyházi közügyigazgató buzgó imája után az ülés bezáratott.

V.

Emléksorok

Ferencz József püspök 50. éves papi jubileumára.

Mig a nagy s lázas hitvitában
Az eszmék véres harcza dúlt:
A lelkek mélyében siváran
Sötét gyűlölet zordonúlt.
Isten neve zeng minden ajkon,
De a mely annak szárnyat adjon:
A hit szentsége porba hullt,
Vallás, erény, hit elvadúlt.

S midőn volt az éj legsötétebb:
Vészes villám nyilalta át,
Mintha az Ur hallatta volna
Még egyszer fenséges szavát:
„Legyen világosság!“ a földön,
Hogy minden elmét itt betöltsön.
A szeretet, új hitvilág,
Mely nemcsak fényt — meleget ad.

De hajh! az a fény is, mely egykor
Békét, megváltást hirdetett:
Boszúra vált . . . és üdvöt szintén
A máglyafényben keresett.
Amott Servét, a nyersfa máglyán,¹
Itt Dávidunk mély börtön ágyán
Számlálja a végperczeket . . .
Oh, szivnélküli szeretet!

¹ Történeti tény a *nyers* fából rakott máglya, mely nem akart égni s Servét félóráig állt füst és kin között. L. Tollin H. Servétről irt műve.

... Nagy és hosszú volt a mi harcunk,
 Háromszázados küzdelem.
 Lettünk leégett ház. Kifosztott.
 Lőn sok — hitéhez hűtelen.
 Bizony-bizony . . . Isten csodája,
 Hogy hitünk sok vést látott fája
 A bús, feldult vidékeken
 Még áll, virul s lombot terem.

Áll! mint a pusztában a pálma.
 Sok vést, vihart megszokva ott.
 Küldött az ég nehéz napokban
 Nagy lelkeket . . . vizsgálatót.
 Jött Enyedi, a nagy tudású —
 S ama csodás, lángbuzgó ságu
 Szent-Ábrahámi . . . főpapok, —
 Mindannyi nagy, fénylő napok!

Mint jóltevők első egy Zsúki,
 Augusztinovics . . . s kivált,
 A ki mindannyi közt szívével
 Mint egy fejedelem kivált,
 A legnagyobb nagy: a jó Berde,
 A ki egyházát úgy szerette,
 Hogy élte nagy kincsét, javát,
 Mint a megváltást hagyta ránk . . .²

... Boldog Te! ki e szép, e jobb kort
 Mint uj Simeon láthatád.
 Itt állsz, mint egy ősz pátriárka,
 A tisztelet ragyogva rád.
 Szép életedből egy félszázad
 Nem dicstelenül nyomja vállad . . .
 Szeretve egyházad, hazád:
 Javunk sziveden hordozád.

² Voltak biz' ott s vannak hála az égnek még többen is. Jobbágy András, Konez János, Kelemen Benő, Br. P.-Horváth Kálmán, Kovács Dénes, Derzsi János stb. stb. kicsiny egyházunknak igazi nagy jóltevői.

Áldón nézhetsz pályádra vissza.
Sok szép álmod valóra vált.
Kisded hajónk szirtek közt szállva :
Bölcsességgel kormányozád.
Szelidség — de biztos kezekkel,
Vezettél inkább szeretettel . . .
Követve jó, szelid Krizánk . . .
Hogy Istenben hinnénk, biznánk . . .

Jókor jövél helyed betöltni.
Áldassék az Úr szent neve!
Dávidunk új életre keltéd,
Diadalt ül nagy szelleme.
Előtted nem egy fény világít.
Nézd és kövesd Szent-Ábrahámít.
S légy mint ő: „szánk, szemünk, szivünk“
Dicsőségünk felkent feje.
S munkádban áldjon meg hitünk
És a magyarok Istene!

MURÁNYI FARKAS SÁNDOR.

Az unitarizmus az igazság ítélőszéke előtt.*

Esaiás: XLI., 21. „Hozzátok elő ügyeteket, — azt mondja az Ur, és hozzátok a mellé minden erősségeket, azt mondja Jákobnak királya“.

Századok tüntek tova, a messziség határain túl! és nem tüntek el nyomtalanul! Megváltozott az idők járása, vagy talán az emberek világa: gondolat, érzés, vágy, akarat, hit és remény lettek mások! Lehet, bizonyára úgy is van. Mert még akkor is, a mikor „újra“ „ismét“ derengeni kezdett; a hajnali fényözön sugára előre tört; a mikor a nagy világ szeme láttára küzdött hatalmas erővel a reggel az éjjellel, a déli magaslatra törekvő világosság az éjféli sötétséggel; a mikor a hit, lelkiismeret és egyéni szabadság evangéliuma, mint jelszó, irány, elv a történelmet alkotó vezérek zászlajára iratott: oh akkor is még „a világosság a sötétségben fénylik vala“ és „e világ nem ismeré meg a világosságot és az övéi őtet be nem vevék“ (Ján. I, 5., 10. 11.), a szabadság, hit s lelkiismeret joga szűk határok közé szorítottak; akkor is kihallgatatlanul hoztak ítéletet a „csalhatatlanság“ palástjába öltözött, a mennyei ítélő bírót helyettesítő „földi istenek“ felettünk.

És most már, az Istenhez, a ki egyedül ítél az igazság tőkélyével, az ismeret teljességével, a kegyelem határtalanságával, jutottunk vágyakozó lelkünk, reménykedő szívünk örömeire, szenvedésteljes tűzben megpróbált életünk elégtételére, közelébe, egészen színe elé. Közelebb jutottunk. És az Ur, a törvényalkotó s ítéletet mondó Igazság reánk pillant.

A csak nem régen még sajtó seb égő fájdalma megnyhúl; a szív kesergő panasza elcsendesül. Multunk történetének gyászos eseményeire reá borul a felejtés fátyola s mi, mint a háborgó tenger félelmetes hullámai között az „ígéret“ földjének áldott és biztos partjára jutott választott nép: feledjük a tenger veszélyek között sziklától-sziklához való ütközést, jobbainknak, vértanuinknak ember feletti küzdelem mellett is tragikus végsorsát, „hogyan hullottak a hosszú harcz alatt“ . . . feledve van minden annak a fölemelő, történelmileg is bizonyosságot nyert, a modern élet által megpecsételt hitnek igazságáért: hogy az

* Mondatott az ideai főtanács alkalmával.

unitarismus a népek, nemzetek szellemi, erkölcsi, művelődési és vallási nagy érdekének őrizetére, védelmére és tökéletesítésére Istentől hivatott vallás.

És most, midőn az igazság ítélőszéke elé állított és a körülöttünk állók bámulatára, az Isten hozzánk közeleg, holott mi nem gyújtottunk áldozati oltár-tüzet, mi nem terjesztettük az istenség hatalmát, hogy kénye, kedve szerint taszítson a kárhozat gyötrelmébe, vagy emeljen az örök boldogság mennyországába; mi nem sirattuk az „Éden“ kertjét és nem remegtünk meg a midőn leolvasták Babylon cserepeiről az ősi népek vallásos mythoszeit, mert jól esett tudnunk, hogy az Isten már kezdetben kezünkbe adta az igazi gyönyör föltételét, a valódi életelvet: a munkát; mi elfeledtük a félelmet, ha az ég magasságain, vagy a föld mélységein szemlélődtünk, mert tudtuk, láttuk a csillagvilág fényes azurjában, a forrongó föld és háborgó tenger sötét mélységében Őt, az egyetlen-egyet, kinek szava felhat az egekig, s tekintetét ismerik az alattvaló világok: és mégis szólít, kegyesen, szeretettel: „jőjjetek és mondjátok el ügyeteket, és hozzátok ezek mellé minden ti erősségeket, azt mondja a Jákob házának királya.

Elfogul a szívünk! Az örömtől leszünk ittasok! Nem félünk! Nincsen miért rettegnünk! Lelkiismeretünk nyugodt. Multunk mint fellegtelen égboltozat tiszta, átlátszó. Tudjuk, ismerjük a mi ügyünket és erősségünket is. El — szívünk örömeivel és hálájával mondhatjuk el: Uram! áldva azt a jobb kezét, a mely ide fordította az idő, a korszakok szellemét; áldva azt az igaz bírót, a ki igazságot szolgáltat az ő népeinek: . . . áldva mondjuk, hogy a „mi ügyünk: az emberiség békés haladása; a mi erősségünk: ügyünk hitteljes szeretete. Mintha az igazság ítélőszéke előtt állanék: ezt a két vallomásomat fogom igazolni. Kérlek, ajándékozatok meg figyelmetekkel.

I.

A mi ügyünk az emberiség békés haladása. Ünneplő gyülekezet k. afiai! Az emberiség nagy, elsőrendű és mindannyinál változhatatlanabb érdeke, törekvése és célja az emberiségnek: a haladás, a melyet, mint életelvet Jézus: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes“. (Mát. V. 48.) Pál apostol pedig: „Nem hogy elértem volna a cél, avagy már tökéletes volnék, hanem törekszem, hogy azt elérhetném“ (Filipp. III. 12) szavakban fejeznek ki.

Nem állani meg soha! A megmászott hegy csucsáról töretlen sziklabérezzen küzdeni, kapaszkodni tovább, mert bár innen is gazdag a kilátás, de még kitudja mennyivel meséőbb onnan, a mely ottan áll előttünk — a sziklatetőről. Kivánni, hogy legyen szebb a rózsza, bár a hajnal pirja mosolyog harma-

tos, a nap első sugarára kicsattant bimbóján és illatárja kimondhatatlanul balzsamos; kívánni: a még szebbet, a természet remekét. Igen, ünnepi gyűl. k. a., szent vágyakozással ragadni meg a lobogót, a melyre a lelkesítő sorokat magába foglaló varázshatalmu jelszót: haladás! irta az Urnak lelke, és aztán vinni, vagy követni előre, mindig csak előre: ez az embernek hivatása!

És ez alatt a szent jelszó alatt küzdve: mily magasztosan fenséges, meglepően bámulatos a történelem világa, melyet az ember alkotott! A korszak! midőn a fénybogár csöppnyi világossága küzdött a rémületes kísértetek alakjaival, teljes sötét-séggel és a korszak! midőn a villanysugár özönébe bele fullad az éjféli szellemek serege. A messze mult és a közvetlen jelen. Az ember! a babonás félelem által kezébe adott büvölő vesszővel — és az ember! a tudás világosságával, a törvény ismeretével, a mint hódolatra, engedelmességre sarkalják az égi és földi szellemeket: a mult rengeteg lakója és a jelen mesés kincsű, szellemi termékekben gazdag iskolák, művelődési intézmények, rendezett városok és községek lakója!

Istenem! minő csodálatos ut! a melyet megtett az emberiség! S kitudja a fény, a dicsőség, a mely most kívül ragyog: évezredek sorának eltűnése után, vajjon több, nagyobb leendő egy fénypontocskánál? Ki tudja a végtelenség messzeségében hová jut az emberiség?

Mert meg nem állhat! sőt hatványozott erővel tör előre, magasabbra és mélyebbre; arra felé, a hol van a tökéletes, a mindentudó, a mindenható: az Isten!

És ha most, midőn minden erőszak, ármány és cselvetés ellenére is halad az emberiség a maga útján, midőn hatását vesztette, az igazság törvényét, a törvény igazságát kereső ember előtt az „átok“ villámával sujtó földi isten ijesztgetése; most midőn ha mesterséges törekvéssel igyekeznek, hatalmat, pénzt, tekintélyt latba vetve a keresztény hit jogait, eszményeit, kijelentett igazságait s ezeknek tökélyét, az *Egyetlenegy*et apró szentek ünneplésének tengerébe fojtani; és erre az emberiség jobbjai, nagyjai, szellem-óriásai azzal felelnek, hogy a „világosságot nem lehet sötétséggé változtatni“; „a régiek elmultak és mindenek megújultak“, a reggeli fény szétáradott és az éjféli rémekről, kísértetektől kitűnt, hogy erőtlen vázák, sötétben megújult árnyékok, legfőbb gyarló emberek: akkor mi, a kik ezt az ügyet szolgáltuk, azért küzdöttünk áldozva mindent, mit áldozni érdemes és hasznos volt; kik üldöztetések és sanyargatások között azt mondtuk: „az nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat, hiába sorvadaztanak egy átok súly alatt; az nem lehet, hogy annyi szív, hiába onta vért! s keservben annyi hú kebel szakadt meg a „hitért“, még jönni kell“ . . . és mert eljött, nem mondhatjuk-e öntudatos örömmel az ítélet színe elé

hívó örök bírónak: „ime ez a mi ügyünk! Ime így feleltünk meg a reánk bizottaknak, valánk hűek uram a szerelmedhez!

Tekints be Uram, ki előtt nyitva a multak megírt könyve s bizonyára látni fogod, hogy az emberiségnek azért a szent ügyéért, mily önzetlenül küzdöttünk, lelkesültünk és mentünk áldozatra és áldozatul! Ha betekintesz Uram és látsz az évezredek alkotta, magasra emelt pyramisoknak, melyeknek most szédítő ormán állva az ember merész tekintettel néz a még szédítőbb messziségbe s meg-meglebbenti hatalmasra növekedett sas-szárnyait és közbe-közbe az isteni lélek hatalmával alkotja, gyűjti az anyagot, hogy építse tovább, emelje fennebb a magaslatot, hogy lábai alól el ne veszítse a talajt, hanem ha égben, a mennyekiek, az eszmény világában szárnyalva is, legyen akkor is édes „otthonán“, a földön „otthonos“; ha Uram ezeknek a pyramisoknak egymásra halmozott és teljes egy egészszé egyesült rétegei között, hová csupán a Te mindeneket átható pillantásod férközhetik be, látsz vérnyomokat, szétszórt csontokat, áldozatok szívének hamvait, porát; ha hallasz rombolás, pusztítás csata lármáját, kergetettek és üldözöttek félelmetes jaj kiáltását; ha látsz Uram hamvadó Jeruzsálemeket szétkergetett nemzete menekülő fiaival, mesés kincsekkel, drága emlékekkel, a melyek megégtek, porrá olvadtak; ha látsz római, görög műremek-alkotásokat porrá zúzva; költők, próféták és apostolok dalait, prófetiáit, evangéliumot, leveleit máglyák tüzeiben magasan az égre lángolni föl; hogy ha látsz és hallasz olyat, a melyre elborul Istenséged arca: oh tudd meg Uram, miképen emlékezetben is van előtted, hogy azok nem a mi dolgunk, nem a mi ügyünk: a miénk a békességes, csendes, a porszemeket összehordva, egygyé alkotva emelni a magaslatot; a harmatcseppet, a csevegő csermelyt összegyűjtve, egymásba vezetve növelni a tengert; mert ha látsz valakit a bús csatamezőn, a romok, hamvas üszkők között jární, hogy összeszedje a még használhatót, megmentse a még élőt; ha látsz valakit a népek csatazajában, forgatagában, a mint a békesség evangéliumát kezében tartva a te dicsőségedre és az emberiség nagy érdekében a testvériesülés magasztos eszményéért lelkesít; ha látsz valakit, hogy akkor, a mikor az egész világ pusztulást akar, halált okoz: keresi a megmentés, a szabadítás, az élet, a föltámadás útját, lehetőségét, lelkét; ha látsz Uram munkásokat, a kik építenek, a mult emlékeit is összehordják és az újkor remekébe helyezik el; a kik nem megsemmisíteni az ellenség kardjával, de az együttes tovább munkálására a testvér szeretetével igyekeznek másokat megnyerni; kik nem a pusztító harcot, hanem a békességes haladást fogadták és követik mint életelvet: az mi törekedtünk lenni Uram, a kik a mi ügyünket mely a békességes haladás, ime elődbe hoztuk.

II.

És a mi erősségünk Uram: ügyünk hitteljes szeretete.

Az emberiség története: a haladás. Ugy a megállás, mint a visszatérés: a halál, a megszűnés. Ep értelemmel és nemesen érző szívvel kívánhatná-e s annál inkább közremunkálhatna-e bárki is, hogy jőjjön a halál, a megsemmisülés. Lehet, sőt a multa nézve bizonyos, hogy kísérletet tettek és e tekintetben a jelen sem tagadja meg szülőanyját, tehát tesznek ma is, hogy visszafordítsák az idő kerekét, megállásra kényszerítsék, le a föld porába, a magaslat lábához lánczolja a haladásért, magasabbra jutásért lelkesült. És, emberileg mérlegelve a viszonyokat, az egymással szemben küzdő seregeket, a kedvező és kedvezőtlen körülményeket, előfeltételeket, fegyvereket: szinte elszorul a haladás barátainak lélegzete, látva a nagy egyenlőtlenséget, a haladás ellenségeinek felette nagy előnyét, számban, fegyverben, helyzetben kedvező körülményeinél fogva.

Mert avagy nem azt látszik-e bizonyítani az emberek gondolkodása, cselekedete akkor, a mikor a hatalom, földi tekintély gazdagság erejében bizakodva, minden ügyök és céljok megvalósítása érdekében pártfogásért, segítségért egyik vagy másik birtokossághoz folyamodnak. És nem is ok nélkül! Az egyéni boldogulás és előhaladás a legtöbb esetben a személyi tulajdonságok, az elvi érdekek, az ügy természetének háttérbe szorulása mellett a pártfogás, a harmadik személyek befolyásának érvényesülése. Lehet, s bizonyára úgy is van, hogy akárhányszor az ügy érdekében, a cél javára történik az ilyen eljárás is, de az is igaz, hogy e mellett a rendszer mellett az igaz, és arra való tehetség érvényesülése, boldogulása és ezzel együtt a cél föltétlenül való előbb vitele: nagyon kétséges és felette messze háttérbe van szorulva. Ezt mutatja az az eltagadhatatlan tény, a mely ennek a rendszernek a kifolyása, hogy erőtelen, gyöngé tehetségek, kétes jellemek, megbizhatatlan erkölcsi elvű — jobban mondva — elvtelen egyéniségek a társadalmi, egyházi, nemzeti — sőt az egész emberiség életére kiható, befolyással bíró állásokra eljuthatnak, fölkapaszkodhatnak.

Csodálkozhatunk-e, hogyha az emberiség életén a nemzetek előbbre törekvésén, a szellemi, erkölcsi és vallási intézmények rendeltetésén annyiszor megboszulja magát ez a rendszer? Csodálkozhatunk-e, midőn lapozva a történetet, azzal a tapasztalattal és szomorú tanúsággal fordítunk minden korszaknak az utolsó fejezetére! ime a legszentebb, üdvösebb, az emberiség szellemi, erkölcsi nagy érdekét, előhaladását szolgáló intézmények is, hogyha nem sütkérezhetnek királyi kegyben, nem áll mellettük és érdekökben hatalmas hadsereg, a lelkek vásárlására

is mindig alkalmas gazdagság, arany és ezüst; hogyha nem tömjénezik, dicsőítik a zsarnok kegyetlenségét, nem ünneplik a vértengert előidéző hadvezért félistenként: a megsemmisítésre törekvés, az üldözés osztályrészesei, átok kíséri, fejedelmi kardra csapás csörrenése rémiti és bénítja mindannyit; bizonyára nem csodálkozhatunk azon, ha most is ezt a rendszert követik és választják a boldogulás útjául az egyesek érdekében! sőt azon csodálkozhatnánk, de csak a történelem egyes korszakai utolsó fejezetének olvasásain, hogy voltak és vannak ma is, a kik és a melyek előtt egyedül szent az eszmény, az elv, a cél magasztosság! Mert az utolsó fejezet arra tanít minket, hogy a valódi győzelem, diadal, az érdem koszoru elnyerése nincsen ezekhez a pártfogókhoz kötve, sőt sokszor, midőn ezek ellenségek lettek, az ők ellenökre az üldözötteké, a megvetett intézményé lett a győzelem. Sokkal maradandóbb, a leghevesebb ostrommal való vívás dulását is kiálló erősség, a mely örökös az emberiség nagy, változhatatlan érdeke, célja: az emberiség békeséges haladása felett.

Oh ne! ne kicsinyeljétek, gunyos megvetéssel ne illessétek az ágtól megtépett, vihartól kiüzött arezokon az éhség, a nyomor, szenvedés kinjait azoknál, a kik hordozzák. Ne illessétek megvetéssel őket, a szépért, magasztosért nem csak a szöszéken, irások könyvében, de künn az életben, az emberi világban, a folytonos, szünni nem akaró heves harcban is rajongó küzdőket. Oh ne illessétek, mert ezekben van és ezek által működik az az erő, hatalom, melyen a pokol kapui sem vehetnek diadalmat, a mely őrizi, előbbre viszi az emberiség nagy, elsőrendű és változhatatlanabb érdekét, törekvését és célját. És ez a hatalmas, ellentállhatatlan erő: az ügy szeretete, még pedig az a szeretet, a mely teljes bizonyossággal tudja, hogy győzni kell, győzni fog!

Szép fejezete, utolsó lapja történelmünknek! ragyogjanak betűid, lánggal égjenek soraid, hogy lássanak a kik hisznek és a kételkedők meggyőződést szerezzenek! És ha még ír! — és oh! hogyne írna, az élet nemtője több lapra, több fejezetre, ha szülne az idő méhe — és oh hogyne szülne — történelmi eseményeket: nem kívánjuk, hogy a zsarnokság elpusztuljon, kiejtse kezéből hosszú fegyverét az erőszak, elveszítse befolyását hatalom, gazdagság, tekintély; de arra kérjük gondviselő lelked vigyázását, oh népek Istene, nemzetek királya, emberiségünknek szent Atyja, küldj prófétákat, lánglelkű dalnokokat, apostolokat, vértanukat; szenvedést, nyomort, rongyosságot, gúnyt tűrni és szenvedni bíró hősokról gondoskodjék lelked, a kik hitteljes szeretettel küzdjenek a te dicsőséged és az emberiség nagy, elsőrendű, változhatatlan érdekéért, ügyéért, céljáért.

Bizonyára föliratta az emlékezet könyvébe is szereteted: a hitteljes szeretet vala erőssége azoknak, a kik „megharczolták

azt a nemes harcztot“ és ne tudd fel Atyánk vétkökül, hogyha örömmel, megnyugvással teszik le az emberiségnek a mai napig megírt története könyvét és jóleső érzéssel, főlemelő, büszke öntudattal mondjuk: azok a harcosok, a kik így harcolának, kiknek egyedüli erősségük a hitteljes szeretet: az mi törekedénk lenni.

Igen Atyánk! te jól tudod, és lám kezdi elismerni, megérteni az emberiség is, az igazság ítélőszéke előtt kimondott bizonyágtételt, hadd értse is meg e föld kerekiségének minden művelt népe, hogy a mi ügyünk: az emberiség békeséges haladása; és a mi erősségünk: ügyünk hitteljes szeretete: és hadd győződjék meg a felől, hogy az unitarizmus az emberiség nagy céljának, érdekének védelmére, szolgálatára, előbbre vitelére Istentől elhivatott; maradjon is mindig az, hogy valahányszor ítéletet tart az Igaz bíró: igazsággal, jósággal és mélységes szeretettel teljes pillantása nyugodjék meg rajtok!

Egy kijelentéssel tartozom, kötelezve érzem magamat, hogy nyilván tegyek vallomást arról, hogy midőn az unitarizmus történelmi hivatását, Istentől nyert küldetését bizonyítottam — legalább akartam — akkor nem a szoros értelemben vett unitárius egyházat és az annak kötelekei közé tartozó hiveket, hanem mindazokat az önzetlen, az emberiség iránti szeretettől áthatott, a történelem korszakaiban, a föld különböző tájain és határain lakott és lakó embertársaimat értem, tartozanak bármely nemzet, vallás, felekezet körébe, a kik az emberiség haladását hitteljes szeretettel munkálták.

Egyet azonban nem hallgathatok el, és ez az, hogy mi, a kik névszerint is örökösök, elhivottak, kik a mind szebb fényben ragyogó, elismerésben részesülő unitarizmus letéteményesei is vagyunk: mindenek felett köteleztetünk az isteni küldetés és elhivatás betöltésére.

Es most, hálás szívvél köszönöm meg a türelmet és figyelmet azoknak, a kik ezzel megajándékoztak s mindenek felett a mi egyetlen egy Istenünknek azt, hogy minket is igaz ítélőszéke előtt kihallgatott. Most bocsáss el Uram és az emberiség haladása érdekében hitteljes szeretettel folytatandó küzdelmünkben nyujtsd segítő kezedet, arra add szent áldásodat a jelen főtanácsí gyűlésünk alkalmával is. Amen.

LŐRINCZI ISTVÁN.

Jakab Elek és Gál Abel karácsonyi köszöntője.

Tiboldi Istvánt 1819. őszén iktatták be a szentgericzei rektorságba. Elődei példája szerint s tanítványai kedvéért ő is köszöntő verseket kezdett irogatni a közeledő karácsonyi ünnepekre. Évről-évre azután annyira elszaporodtak e versek, hogy 70 éves korában számbavételükkor 265-öt másolt le belőlük művei válogatott gyűjteményébe. Csak a javát szemelgette ki s az előszóban azt is megjegyzi: nagyon sok kisebb elveszett használat közben.

A melyeket maga Tiboldi maradandó becsűnek itélt, azokban a jól hangzó verselésen kívül a régibb társadalom megismerésére is sok érdekest találunk. A már letűnt kor elavult nevelés módját és a közoktatás kezdetleges nehézségeit igen jól meglátjuk belőlük. Tehát korfestő, az elmúlt középkor véghatárát hiven jellemző vonásaikért is e legkülönbözőbb tárgyú, de végül mindannyian Jézus születését áldó s a karácsonyi ünnepek fenségét magasztaló, hangzatos rigmusok már csak művelődéstörténeti szempontból is figyelmet érdemelnek.

Rektorsága első évében Tiboldi teljesen az elődök nyomán haladt még a karácsonyi köszöntők szokott készítésében is. A verselés régies, ódonszerű. A négyes rímű 12-est, a Zrinyi-Gyöngyössi-féle négysorú szakaszt alkalmazza majd mindenik versében. Rímei tisztán, szépen csengők s rendszeren oly kéttagúak, mint ez divat volt már Gyöngyössi idejében; ámde az is örökölt gyengéjük, hogy ige igével, főnév főnévvel és rag ugyanazon raggal rímelt leggyakrabban, mely középkorból maradt fejletlen izlés általános volt a magyar költészetben csaknem Baesányi koráig.

Tiboldi a külalakban és rímelésben csak évek múlva kezdett az újkorral haladni. Ekkor is rövidebb sorú, változatosabb külsejű lírai költeményeiben Kisfaludi Sándor hatása látszik meg, a kit Erdélyben az új költők közül, szinte Petőfi fölértéig, a legjobban kedveltek.

Míg a külformákban avult, döcögős régi, a beltartalom megválasztásában már első verseiben is új úton haladt Tiboldi. Elhagyta az egyhangú bibliai históriának ódon zengedezését, inkább újszerű népies tárgyakat énekel meg s a köszöntő vers legtöbbször egyénibb, modernebb hangú lesz s csak a szokott

befejezésnél ölti fel magára a karácsonyi szent ünneplés hagyományos áhitattal telt tisztelését.

Első karácsonyi versei közt — mint maga mondja: egy néhány régieinek megfejelése után — a saját költései közül legfeltűnőbb a Gál Abel szájába adott hosszabb lélekzetű rigmus, melyben az éneklés hasonlíthatatlanul vonzó szépségét és megbecsülhetetlen hasznát lelkesült hangon földicséri. Gál Abel nem közönséges alakjához nagyon illet e szokatlan tárgyú köszöntő, mert az ő családjában már régóta átöröklődött az éneklés kitűnő tehetsége. Nem csak Abelnek volt kiválóan szép hangja, mind atyja, mind két bátyja híres kántorok voltak.

Ő maga is a huszas éveket Kereszturon és Kolozsvárt tanulással töltvén, a harminczas években ez utóbbi helyen az unitárius egyház kedvelt kántora lett. Mint Székely Sándor emlékiratában tanúsítja, Gál Abel kolozsvári kántor is buzgó részt vett az unitárius énekeskönyv megújított kiadásában: az énekek nagy részét ő kottázta le a sajtó számára 1834-ben. (Lásd Ker. Magvető XXII. kt. 386 l)

Kolozsvárt kevesen emlékeznek ma vissza reá, mert, úgy látszik, korán elhalt. Szentgericze mai nemzedéke is alig tud valamit e „híres“ kihalt kántor-családról. A feledés egyik oka, hogy háromféle különböző Gál-család is van e népes nagy községben.

A Szentgericzére 1819-ben jött új mester a szépen serdülő Gál Abelben találta fel legelső kedves tanítványát. Hogy megkedvelte, neki szánta a legelső hosszabb karácsonyt köszöntő verset is. A következő év vidám farsangján még ennél is hosszabb „ellenkező vagyis kettős verset“ írt Tiboldi egy lakodalmi ünnep alkalmával Gál Abel és egy társa elszavalására. E dialogus volt az új mester első erőpróbája — a drámairás terén. Csaknem 300 éves multra tekinthet vissza e népies műfaj a székely iskolák történetében. A magyar tudósok hasonlóját ismerik a finneknél, de nincs szemök a magyar népköltészet behatóbb megismerésére. Tiboldi ez első próbaműve első előadójának Gál Abelt jelölte ki. A bátor fiucska szépen zengő hangján csendült először fel a lakodalom zajában e tréfásan félreértő kezdő figyelmeztetés:

Halotti szomorú gyászos gyülekezet!
Szívetekbe, tudom, nagy bánat érkezett. . .

Mellette álló kisebb társa, Kozma Ferencz téríti a messze eltévedőt a helyes útra.

Hó te! — Hol keresed szarva közt a tölgyit?
Nem látod, itt nincs tór — lakodalom van itt.

Ezzel kezdődik a két fél verses versengése. Gál Ábel eladdig csak torban látott ilyen nagy lakomázást. Milyen rossz szokás az: mohón felfalni az elhagyott szegény árvák csekély

megmaradt vagyonát, kik koplalnak utána. Kozma Ferencz kimondja e nem helyén való panaszra, hogy nem gyásztor, hanem valóban vig lakodalom van itt. Meg is magyarázza, mi az a lakodalom. Gál Abel súlyos hibáit sorolja fel azután annak a dicsért házasságnak, Kozma ellenben nagyon is föl-magasztalja e szent szövetséget a belőle várható nagy boldogságért. Ábel, mint okosabb, végre enged s ő is a jóságukért megdicsért nők pártjára áll:

Éljen a jó asszony és a jó leányok!
 Én nekik, míg élek, mind csak jót kívánok.
 Éljen a vőlegény, éljen a menyasszony!
 Életök virága soha meg ne asszon!
 Légyerék boldogok az élet fogytáig,
 Terjedjen jó hírok a föld határáig.

Legérdekesb sajátosága e valódi székely humorral elméskedő ellenkező verseknek, a hibátlan ritmus mellett, a sok szép zengzetes alliteratio, miket Tiboldink a korában még énekeltek régi unitárius egyházi énekekből s a székely népköltészetből tanult el. Ime mutatványként egy kis részlet e tréfás ellenkezésből:

„Hajh, ne nógass engem, én ökör nem vagyok!
 Ily rüt megszólítást magamon nem hagyok.
 Embert nem kellene ekként riogatni,
 Tán Nyárádtón laktál, hogy úgy tudsz nógatni?“
 „Nincs, miért mérgeledj, mert hibáztál nagyon,
 Ha nem tudtad, hogy itt lakodalom vagyok.
 Hallották ezt immár még a siketek is,
 Beszéli az utczán a hetüs gyerek is.
 Simpóné is künn áll egy csonka fazékkal;
 Lesi, hogy megtöltsék majd a maradékkal.
 S te itt közel lakván, semmit se tudsz benne:
 Nem hiszem, hogy eszed most a helyén lenne.“
 „ily mosdatlan szókkal engem ne falángass!
 Nézd meg, ki vagyok én? s azután pirongass.“
 „Tán a lakodalom oly nagy ritkaság már,
 Mint mikor a nyílon elől fut az agár:
 Hogy te ez ideig azt még meg nem láttad.
 Tán hátul a szemed s elől van a hátad?
 A fejszének élit ne keresd a fokán.
 Ki látott a lónak patkót a homlokán?“

Az éneklést Gál Ábel utján felmagasztaló, komolyabb karácsonyi vers szintén ily hibátlan ritmusban, de jóval egyszerűbb külsővel jelenik meg szemünk előtt.

Ugy szült a természet engem éneklésre,
 Mint kanári madárt hangos csevegésre.
 Kész mindig a torkom éneki zengésre,
 Mint sárga s fekete rigó füttyölésre.

Apám és két bátyám mind híres kántorok,
 Ezekhez hasonlít nálam is a torok.
 Így nem furulyálnak ma semmi pásztorok.
 Énekből másoknak lehetnék mentorok.*

* Mentor: tanácsadó, oktató, nevelő.

- Torkot nem cserélnék senki dudájával,
 Sem tengeliczekkel, sem filomélával,
 Sem égben lebegő trillás pacsirtával,
 Sem a Virgilius pásztorá pipájával.
- Szebb a szép éneklés a czimbalomnál is,
 Szebb akármi cifra hegedűszónál is.
 Kedvesebb ez a lant s még a hárfánál is,
 Szebb ez a klarinét s orgonasípnál is.
- Virgil emlékeztet engem egy időre,
 A melyben a juhász zsiros legelőre,
 A munkás danolva indult a mezőre,
 S énekelve sétált fáért az erdőre.
- Mikor a szép ének hangjai zendülnek,
 A vad szarvasok is mind megszelidülnek,
 A friss őzecskék is víg tánczba kerülnek,
 A kőszivek édes érzésbe merülnek.
- Egy hal, hogy a dalos Ariont hallotta,
 Felvette hátára s meghajókáztatta.
 Egykor a szamár is abrakját elhagyta,
 S gazdjára nótáját fülelve hallgatta.
- Népek a templomba ha felseregelenek,
 Mikor áhitatos ünnepet szentelnek,
 Ha nagy buzgósággal együtt énekelnek :
 Istent kétszeresen imádva tisztelnek.
- Az öreg dajka is bár soká ringatja
 A síró gyermeket, de el nem altatja,
 De mihelyt ajakit énekre mozgatja,
 Már így a dolognak több a foganatja.
- Ha fonó leányok együtt énekelnek,
 Úgy még az orsók is sokkal jobban telnek ;
 De ha ének helyett egymásra nyelvelnek,
 Akkor az orsók is többet vesztegelnek.
- Szeretem hallani én az aratóban,
 Mikor a szép leány dúdol a tarlóban ;
 S énekelve köti a búzát csomóban,
 Hogy legyen kalácsa majd a kézfogóban.
- De más dolgot mondok : Theatrum coelorum
 Exultat et cantat chorus angelorum,
 Laetatur in terris caterva sanctorum :
 Nam natus est Jesus rex universorum.
- Zeng víg énekléssel az ég palotája,
 A szent angyaloknak harsog trombitája,
 A földi szenteknek zengedez nótája,
 Mert született Jézus, Sionnak királya.
- Nos ergo ferias laeti celebremus,
 Natum Salvatore[m] Christum adoremus,
 Natalibus Jesu cantu resonemus,
 Svavi harmonia semper iubilemus.
- Ez idő mindennek legyen örömére,
 Szolgáljon ez ünnep szent üdvösségére,
 Emlékezzünk Jézus szent születésére,
 Énekeljünk vígan megszentelésére.

Szentgericzét nem egy kitünő emberünk nevezi kedves szülőtte földének. Gál, Kozma, Iszlai, Cseh, Jakab stb. családok virágoztak a mult száz folyamán ottan. Mindezek között idősb Jakab Elek és Szekeres Jusztina fia, szintén Elek, a fáradhatatlan és szerencsés kutató, jeles történetíró; az 1848/49-beli viharok közt kitünt vitéz Kossuth-husár, ki a hazaáruló bakaszász Benignit egy kardcsapással küldi el Szeben piaczn bünhödése méltó helyére — e kitünő jelesünk is Szentgericzén, 1820 farsangján látott először napvilágot.¹ A kis apróságból már néhány év múlva a Tiboldi legtöbbet ígérő tanítványa válik. Nyolez éves korában már a keresztúri „kollegiumban“ tanul. A karácsonyi ünnepekre haza kívánkozik s ott verset kér régibb mesterétől, hogy falubeli tanuló társaival együtt ő is megköszöntesse a szent örömnünetet, egy-két ismerősb rokon meglátogatásával.

Tiboldi nemcsak azonnal megírta, de egyenesen a nagyreményű kis diákra alkalmazta az ünnepköszöntő verset. A hirtelen eléállott rigmust később a 60-as évek elején átjavította egy-két helyen s így vette fel véglegesen gyűjteményébe, melyet éppen régi tanítványának többszöri unszolására szedett gonddal egybe.

Kihagyta s részben átjavította pl. ezt a fölös okoskodó részletet:

Igy a gyermekből is kitetszik előre,
 Mi fog még belőle válni jövendőre:
 Jó vagy gonosz ember; valjon ártalmára,
 Lesz-é a hazának; vagy pedig javára?
 Pap-é vagy katona, dulló vagy prókátor?
 Professzor, ácsmester vagy pedig szenátor?
 Ha egy kis gyereknek jó az indulatja,
 Hibázik az atya, ha nem taníttatja.
 A tanítására költeni ha bánja,
 Csak úgy marad, mint felhagyott aranybánya.

Kihagyta később ezt Tiboldi, mint egészen fölöslegest, mely sem az öreg, sem az ifjabb Jakab Elekre nem talált. Ez időtlen dicsekvés is kimaradt utóbb a kisedd köszöntőből:

Helikon hegyére ha még fennebb hágok,
 Elbámultok rajta, oly remeket vágok!

A gyermekhez épen így nem illő követelő befejezést is a mester később átalakította.

Ezt kívánja nektek a kis Jakab Elek;
 A kik jól fizetnek, megbékéllek velek.

¹ Maga Tiboldi üdvöző verset írt egy „Kis fiú születésekor a szülékhez“ 1820-ban; de elmulasztotta följegyezni, ki volt az a boldog apa, kinek ekkori örömét egy trónörökös világra jöttének zajos ünnepével vetette össze. A vers befejező két sora jól illik a kis Jakab Elekre:

Kinek élte folyjon boldogul sokára,
 Ti örömeitekre s a haza javára.

A következő nem épen rövid versikét szavalta el a kilenczefél éves kicsiny Jakab Elek 1828. karácsonyján az ő szerető és pártfogó jóakaróinak családi körében.

Azt szokták mondani : Könnyü észrevenni,
 Ha valamely téjből jó túró fog lenni.
 Az agárnak fia még kicsin korában
 Örömet ugrándoz a nyúlak nyomában.
 Így a gyermekből is kitetszik előre,
 Hogy milyen tanuló lesz abból időre.
 Azért jó szüleim nem restelkedének,
 Hanem kollégyomba engemet vivének.
 Csak alig hinnétek, hogy megörvendettem,
 Mikor Kereszturra tanulni mehettem.
 Nincs is a föld hátán szebb s gyönyörűbb élet,
 Mint a kollégyomban, hol sok híressé lett.
 A mely barátságot kollégyomban kötünk,
 Az soká meg nem hül, holtig tart közöttünk.
 Ha gyermekpajtásim egyszer szemlélhetnék
 Ezt a szép életet, tudom megszeretnék.
 Innen iskolából tán mind elszöknének,
 És a kollégyomba velem sietnének.
 Ott aztán mindenik magas örömeben,
 Tán a madarat is elfogná röptében.
 Itt tanulhatni meg egy szép társaságban,
 Hogy kell emberileg élni a világban.
 Mint a gondos méhek, boldog, meleg nyárba,
 Gyűjtik a jó mézet és rakják kosárba :
 Úgy gyűjtnek az ifjak itt is bölcsességet.
 Én is velök együtt fáradtam e végett.
 A szent szónokszékbe várom, hogy felálljak,
 S ottan nem sokára egyet prédikáljak.
 De míg azt megérném, kérem Istenemet,
 Halmozzon sok jóval titeket s engemet.
 Őrizzen ragadó, gonosz nyavalyától,
 Szomorú s kedvetlen hírek hallásától.
 Köztünk a szép béke, álljon erős frigyem,
 Pestis közületek senkit el ne vigyen.
 Termő határinkot sáska ne rongálja,
 Pusztuljon örökre, — Erdély nem hazája.
 Bort bőven teremjen a szőlőhegyetek,
 Búzát, kukoriczát a szántóföldetek.
 Adjon az úr nektek tartós egészséget ;
 Ne bocsásson rátok soha ellenséget.
 Szent karácsonatoknak vig legyen folyása,
 A csüggedt sziveknek legyen vidulása.
 Éltetök hajóját fujják a jobb szelek,
 Ezt kívánja nektek a kis *Jakab Elek*.

Legjellemzőbb a letűnt korra nézve e versben az a reménykedő bizakodó föltevés, hogy a sokat ígérő gyermek már egy-két év mulva a szent prédikáló székbe vágyik. E gondolkozás a régibb unitárius nevelés feltűnően egyházi szellemére vall.

KANYARÓ FERENCZ.

Felköszöntő a Berde-serleggel.¹

Az emlékezés serlege áll itt és arra hív, hogy emlékezzünk. Berde Mózsáról emlékezni, ah mindig fölemelő! . . . Berde Mózs! . . . Magyarország dicső korszaka vonul fel előttem, a nemzet megújulásának bámulatos korszaka; az a korszak, mikor a nemzet ereje, hogy a múlt mulasztásait pótolja, sietve s hatalmas méretekben dolgozik minden téren; mikor a nemzet ereje prófétiaikba megy át, hőskölteményekbe ömlik, s édes lyrai dallamokban és lelkesítő zenében folyik; és a mikor a nemzet ereje, a lelkesülés mellé a tudományyal szövetkezve, nagy alkotásokat hoz az anyagi jóllét emelésére létre, mikor sziklába vág útat, új útakat nyit vagyonosodásának, az anyagi gyarapodásnak. Férfiak jelennek meg előttem, nagy alakok, kikben a nemzeti szellem és az értelmi erő oly csodásan nyilatkozott. És e nagy alakok csoportjában ő is ott áll szerény köntössében, Berde Mózs.

A ki ifjúságában hőskölteményt olvas, mikor a dicső korszak vívmányait, s mikor a nemzet alkotmányát fegyverrel kell megvédeni, Irnak utódihoz küldve, a jövőndő költőinek ihletére méltó, fenséges tárgyat, fényes önvédelmi harcztot ír be társaival a szabadság történelmébe. És a mikor a más helyütt vesztett csaták után a múlt emlékeiből él a nemzet s jóssai a csüggeteg lelkeknek egy jobb jövőndőt hirdetnek és az államférfiúi érzék azt sugallja: gyűjtsétek az erőt; nyelvében, műveltségében él a nemzet, készítsétek elő a jobb jövőndőt, erősítsétek intézményeiteket: ő gyűjt, gyűjt . . . s szívét, lelkét s egész élete munkáját, mindenét teszi fel a nagy czélra . . . távozik . . . de lehanyatlott teste fölött mint fejedelmi jóltevő fény-

¹ A főtanácsi gyűlés Berde-cbédjén.

ben lép elő, végakaratóban intézményünknek százezreket hagyva. A nagy alakok csoportjában áll Berde Mózsa!

Ott áll és ott fénylik, szerény köntösében is ragyogva fénylik tetteinek nagysága és a mi nélkül nagy tettek nem származhatnak, erkölcsi kitünősége által. Ő a magyar nemzeti eszmékért, a magyar nemzeti intézményekért, míveltségért nemcsak dolgozik, hanem tűr, szenved, hogy annak akadályait legyőzze, kitart, hogy felvirágoztatása erős eszközeit megszerezze; ő amaz erkölcsi tulajdonságoknak teljességében jelenik meg előttünk, melyek szükségesek a nemes és nagy dolgokra, minden korban szükségesek arra, hogy hazánk-nak éljünk, hogy nemzetünknek hű és méltó fiai legyünk.

Ha nem is érhetjük el ama nagy méreteket, a melyekben ő munkált, erkölcsi tulajdonságait követve, mi is munkálhatunk nemzetünk műveltségének nagy céljaira.

És a mikor kegyeletes érzéssel idézzük fel az ő alakját, példájából meritsünk buzdítást, hogy életünk törekvéseivel, áldozatainkkal szolgáljunk a nemzeti mivelődés szent ügyének, hogy egyházunk ezután is adhasson nagy fiakat, kiváló embereket a hazának s egészében, öszszes intézményeivel legyen ezután is szép része a nemzeti miveltség munkájában, a haza nagyságának emelésében, a minthogy eddig is kivette abból részét szellemben és kivette részét anyagi áldozatban.

Lebegjen előttünk Berde Mózsa példája, s a többi, szellemben és jóltevésben dicsők társasága!

Az ő szellemük a mi erősségünk.

A meddig az ő szellemükben élünk, a magyar unitárius egyház élni fog, s élni nemzetünk!

PÉTERFI DÉNES.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Dr. Luther Márton művei. II. köt. Sajtó alá rendezte *Dr. Masznyik Endre*, a pozsonyi ág. ev. theol. akad. ig. tanára. Nagy 8r. 503 l. Pozsony, 1905. Ára 6 kor. — Luther műveiből magyar nyelven megjelent a második kötet. Világtörténelmi mozzanatok, a mit e könyv magában foglal. Luther a keresztény reformator, a fölvérezett litharezos és nemzeti hős teljes erejében lép ebben elő. „A német nemzet keresztény nemességéhez“ irt irat, melylyel e kötet kezdődik, a leghatalmasabb valláspolitikai mű, melyet valaha a kereszténység kebelében irtak. Az „egyház babyloni fogságáról“ pedig, mely a lelkek római igájáról, a hét szentségről szól, elsőrendű theologiai munkája a hitjavítóknak. Ezeken kívül még kilencz iratot tartalmaz e kötet s végződik a wormsi tárgyalások közlésével. Az egyes iratokat a theologiai munkásságban izmosult Dr. Masznyik fordította érteljes nyelven, az iratokra vonatkozó leveleket pedig Márton Jenő, csakugyan pozsonyi tanár. Luther azt mondja egy helyen: nem „sok könyv“ kell, hanem „jó könyv“, e megjegyzéssel ajánljuk a Luther műveiből megjelent második kötetet.

Magyar Ev. Egyháztört. Emlékek. A Prónay nemzetség levéltárából kiadja *br. Prónay Dezső*. Sajtó alá rendezte *Stromp László*. Budapest, 1905. N. 8 r. Bevezetés. Előszó és 687 l. — A legszebb könyv, mely eddig a magyar prot. egyházirodalom terén megjelent. Finom papírával, szép betűivel dicséri a Hornyánszky-sajtót és becsületére válik áldozni kész főúri kiadójának. A tartalom nagy része a felvidék ev. egyházának üldöztetésével s a védekezéssel foglalkozik Thököly fölléptének idejétől a XVIII. század végéig. Nagyon becses benne a wittenbergi egyetemen felavatott magyar papoknak jegyzéke 1540—1610-ig, az új papok rövid életrajzi adataival, mikben sok tanulságost találunk. Erdély és a Felvidék szászai vehetik e könyvnek legtöbb hasznát. Erdélyből 1543-tól kezdve sokan mentek Wittenbergbe, különösen Brassóból Honter biztatására. Ott járt Heltai, Dávid F., Basilius, Károli Péter, Egri és Tholnai Lukács; de egyik sincs a luth. papok közé fölvéve. Az unitáriusok nem is jártak azután Wittenbergbe, inkább az olasz egyetemeket keresték föl. Annál furcsább, hogy a ref. tanulók kitiltották a 70-es években az ott sem levő unitárius diákokat. A magukat uraknak érző reformátusokat csakhamar a lutheránusok tiltják ki az egyetemről.

A lutheránus egyház múltjáról közöl tehát az egyháztörténelmi emlékek I-ső kötete érdekes felvilágosításokat. Érdeklél várjuk a továbbiakat.

Adatok a böződi ref. egyh.-község történetéhez. Irta *Koncz József* nyug. tanár. 56 l. Marosvásárhely, 1905. — Érdemes, tudós munkatársunk, születése helyének szenteli e dolgozatát, összegyűjtve benne mindazokat az adatokat, melyeket történelmi kutatásai közben egyházközségére nézve talált. A böződi ref. kis egyházközség történetéről az első adat 1638-ról szól, szájhagyomány szerint még korábban keletkezett volna. A Rákócziak fejedelemsége idejében s azután is az Erdőszentgyörgyön lakó gróf Rhédeyek voltak patronusai. Az egyházközség történetét a reformatio rövid vázlata előzi meg s a munkában sok adat van az unitáriusokra vonatkozólag is, kik azon a vidéken a szombatosok miatt annyi zaklatást szenvedtek. E kort illetőleg folyóiratunkban számos adatot közölt igen tisztelt munkatársunk. Az ősz tudósnak munkálkodását a protestans testvériség érzete hatja át.

A székely nemzet czimere. Irta *ifj. Biás István*. Különnyomat a Székelyvilág I. évfolyamából. Marosvásárhely, 1905. 8 l. — Ismét egygyel szaporodott szorgalmas történetkutatónk apróbb füzetének értékes sorozata. Illustrációkkal is ellátta: egyik képe Marosvásárhely czimere 1437-ből (félkarú pallossal átszurt szív, korona és medvefő); másik és harmadik képe a székelyek czimere, szintén Zsigmond királyunk korából. E czimer oly lángoló napból áll, mint a japánok nemzeti czimere. Csakhogy a székelyeknek a nap mellé az égszínkéek mezőben a holdat is odaállították, fogyatkozott állapotban. Hogy ősi czimer volna ez a nap és hold, azt ma nem lehet kimutatni. Az Anjou-királyok korában kezdték nálunk osztogatni a kitüntető czimereket. A sok apró székely nemes hogy közös czimert kapjon, akár egy országrész vagy vármegye, e gondoskodás könnyen kitelhetett a banderium felállító Anjouktól, vagy utóduktól, az Erdély határain többször hadakozott Zsigmond király és császártól. K—ó.

Jubilaris gondolatok. Irta Dr. *Versényi György*. Jubilaris gondolatok czimet visel e kis füzet, de egy életküzdelem tanulságos rajza, hogy kitűnő minősítés, summa cum laude doctori diploma, nagy arányú irodalmi munkásság, milyen a Dr. Versényié, az áll. felsőbb leányiskola jeles történelem tanáráé, az Erdélyi Irodalmi Társaság fáradhatatlan titkáráé, gyakran nem elégséges czim az előléptetésre a protectio rendszer miatt.

KÜLÖNFÉLÉK.

A tordai gymnasium megnyitása. A mit mindnyájan oly hön óhajtottunk és a miért évek hosszú során át oly édes reményt tápláltunk, végre megvalósulást nyert: ismét visszaállított az unitárius algymnasium Tordán, s sept. 1-ső napján két osztálylyal megkezdődött a tanítás. Ünnepséges megnyitása a körülmények miatt csak nov. hó 12-én történhetett meg. Szép emlékü örömnappal lesz ez mindig a gymn. történetében s nagy jelentőségű egyházunk életében. Velünk együtt örvendezett e napon Torda-Aranyos megye és Torda városnak minden szép és nemes ügy iránt való lelkesülését hathatós támogatás által kifejező közönsége is. Ismeretes, hogy egyházunk az algymnasiumot csakis a megye és város részéről biztosított 10.000 korona évi dotatio segítségével tudta visszaállítani. És jóleső érzéssel jegyezzük fel, hogy úgy a vármegye törvényhatósági bizottsága, mint a város tanácsa örömmel hozta meg nagybecsű áldozatát, mert meggyőződést szerzett a felől, hogy ez a három százados múlttal bíró gymnasium, mely mindenkor a tudománynak terjesztője, a vallásos hitnek ápolója és igazi hazaszeretetnek fejlesztője volt, nemcsak felekezeti, hanem általános közérdeket szolgál a nemzeti cultura előmozdítása által. Az egyház, vármegye és város együttes örvendezése tette lélekemelően magasztossá a megnyitási ünnepséget, melyen Kolozsvárról mltgs. és főtiszt. Ferencz József püspök, Fekete Gábor, Gál Jenő, Kozma Ferencz kolleg. felügyelő-gondnokok, dr. Boross György theologiai dékán, dr. Gál Kelemen kolleg. igazgató-tanár, dr. Nyiredi Géza, Gálfi Lőrincz, Pálfi Márton, Márkos Albert, Szentmártoni Kálmán, Kegyes István főgymn. tanárok és Végh Mihály egyházi és püspöki titkár jelentek meg; a sz.-kereszturi gymn. képviselőjében pedig Gombos Sámuel tanár. Köztisztelet és szeretetben álló főpásztorunkat nagyszámu diszes közönség várta a vasut állomásán, a hol a vármegye nevében dr. Betegh Miklós alispán fogadta lelkes hangon tartott üdvözlő beszéddel, melyre

a püspök úr szokott szeretetreméltóságával válaszolt, s azután hosszú, diszes kocsisortól kísérve vonult be Czákó László egyházközségi főgondnok négyes fogatán a városba, a hol a főgondnok szeretetreméltó csáládjának volt kedves vendége. Az ünnepség az unitárius templomban folyt le. Közéneklés után főpásztorunk mondott magasztosan szép imát, melynek különösen a hazánk és nemzetünk jelen nehéz helyzetére vonatkozó része megrázó hatással volt a szivekre és lelkekre. Egyházi beszédet Lőrinczi Dénes tordai lelkész tartott. A remekül kidolgozott és előadott alkalmi beszéd sikere teljes volt.

E beszéd elhangzása után következett a megnyitási ünnepség tulajdonképpeni része. Csegezy Mihály gymn. felügyelő-gondnok tartalmas, gyönyörű megnyitó beszéde után dr. Betegh Miklós alispán a vármegye, dr. Szenkovics Aurél a város, Csegezy László esperes az aranyos-tordai egyházkör nevében fejezték ki lelkesült szép beszédekben a gymn. megnyitása felett való örömet s üdvözölték az ünnepségre megjelent püspököt. Most ismét püspökünk beszélt ékesszólással, nagy hatással. Visszapillantást vetve a gymnasium multjára, lelke örömet fejezte ki ismét visszaállítatásáért, s átadva az igazgatóságnak, lelkére kötve a tanári karnak, hogy odaadó buzgósággal terjesztve a tudományt, ápolva a vallásosságot és lángoló hazaszeretetet, muokálják az intézet előmenetelét, felvirágzását. Varga Dénes ig.-tanár szép szavakkal átvéve az intézetet, ígéretet tett, hogy lelkük legfőbb törekvése leend a gymnasium előhaladásának munkálása. Megható szép jelenet volt, midőn az igazgató beszédének elhangzása után Adorján Domokos énekvezér vezetése mellett az egész ünneplő közönség, férfiak és nők egyaránt, a legnagyobb lelkesedés hangján énekelték el „Isten áld meg a magyart“. A templomi ünnepség után a gymnasiumot tekintette meg a közönség. A tiszta, czéljának megfelelően berendezett intézet általános jó hatást gyakorolt. Az egyik tanteremben összegyűlve várták az intézet növendékei a püspök urat, a kit megjelenésekor lelkes éljenzéssel fogadtak. Majd elénekelték „Hazádnak rendületlenül, légy hive oh magyar“, melynek elhangzása után Székely Miklós felügyelő-gondnok üdvözölte magvas, lendületes beszéddel az intézet falai között a főpásztort. Az intézet tanári szobájában fogadta püspökünk a számos tisztelgő küldöttségeket. Délben a városi vigadó nagy termében ünnepi ebéd tartatott, melyen szebbnél-szebb köszöntők fejezték ki az intézet megnyitásának nagy jelentőségét és az a felett érzett örömet. Üdvözöljük a visszaállított gymnasiumot, lelkünkben kívánjuk: „éljen, fejlődjék és virágozzék!“

(t.)

Az angol unitáriusok manchesteri theol. intézete ez isk. évben beköltözött teljesen felszerelt új otthonába, melyet mintegy ötszázezer korona költségen Manchester város Summerville részében, egy szép park közelében építettek. Dr. Gordon Sándor az intézet igazgatója a megnyitó ünnepélyen hálával adózott mindazoknak, kik az új épület emeléséhez közrejárultak. Manning tanár a régi keresztény egyház nagy theologussáról, Origenesről értekezett. Az Origenes munkái vetették meg a bibliai kritikai tanulmányok alapját. Origenes csaknem az egész bibliáról irt magyarázatot; és hogy ha tulságos allegorizálását lehet is kifogásolni, de grammatikai magyarázatai alpmunka az utánna következő magyarázókra. Erkölcsi tanítása emelkedett, mely az embert a jobb életre serkenti; és az akaratszabadságra alapít, a felelősségre, a mit Isten adott az embernek, hogy törekedhessék arra, hogy tökéletes legyen. Origenes nevezetes helyet foglal el a régi egyház történelmében. A 4. 5. 6. százban heves viták folytak az ő tanításairól. Némelyek úgy tekintették, mint eretneket, mások mint a keresztény bölcsélet egyedül igazi képviselőjét. Voltak buzgó barátai és kérlelhetlen ellenségei; de valódi értéke túlélté azoknak hizelgését és ezeknek rosszakaratát. Az egyház történelmében mint nemes példája áll az elvhez való hű ragaszkodásnak és mint olyan tudós, ki szorgalmával és tehetségével lerakta az alapokat, melyeken a következő keresztény tudósok tovább építsenek.

Ismeretlen kolozsvári papok Heltai idejében. A most kiadott evangélikus egyháztörténeti emlékekben olvashatjuk, hogy Szent-erzsbethi Valenlitz Márton 1546. jul. 21-én avatták fel a wittenbergi templomban luth. pappá. Ugyanott az is följegyezve, hogy e Valenlitzet Kolozsvárra hívták az egyetemről. Ugyanez egykorú följegyzések közt azt is megtaláljuk, hogy az 1552. ápril 20-án fölvavatott Eszény(i) Gyárfást szintén Kolozsvárra hívták papi hivatalba. (Beruffen doselbsthin sein Clausenburgk zum pfar. M. ev. egyháztört. emlékek. 7. és 11. l.)

K—ó.

Szász tanulók főiskolánkban. Brassón és Kolozsvárt volt a legkedveltebb két iskolája Erdélynek a protestáns kor kezdetén. Kolozsvárra örömet jöttek a szász tanulók már csak a magyar nyelv kedvéért is. János Zsigmond halála után a lutheránus zsinatok tiltani kezdik papjaikat a Kolozsváron való neveltetéstől. Hogy e tilalomra nagy szükségök volt, mutatja annak többszörös megismétlése. Nemcsak tanulóik, kitűnőbb tanáraik is gyakran találtak helyet a kolozsvári főiskolánál.

A Wittenbergben fölavatott lutheránus papok közt is nem egyet találunk olyant, ki Kolozsvárt végezte előbbi tanulmányait. 1560. jun. 26-án Joannes Gendisch Heltensist szentelték fel ott pappá, ki azelőtt Kolozsvárt, Brassóban és Szebenben tanult. 1562. aug. 15-én Hencius Istvánt Dillendorfból, ki első iskoláit Segesvárt, Brassóban, majd Kolozsvárt végezte. Innen Enyedre ment, hol egy évig tanított az iskolában s az enyedi száz pap Macerius Ambrus küldte ki Wittenbergbe, hogy luth. pappá lehessen.

1564. jan. 30-án Hermann Jánost avatták fel, ki Brassóban kezdett tanulását Kolozsvárt folytatta. Kolozsvárról hazament Petersbergre s ott hat évig volt rector az iskolában; csak ezután ment atyja költségén külföldi egyetemre. A XVI. száz végén Szeben leghíresebb iskola-igazgatója, Deidrich György jött el Kolozsvárra tanárnak. 1569. tájt Beszterczéről a még híresebb Sommer János, a nagy humanista költő, ki János Zsigmond temetésén latin gyászbeszédet mondott. *K—ó.*

Japán. Dicső háborúja után, melyben sergei négy nagy hadvezérük: Oyama, Togo, Nogi és Kuroki alatt oly fényes győzelmeket arattak, a békés munka kötelességeihez lát. Megindultak újra a vallási mozgalmak is. Az európai keresztény egyházak igyekeznek tért nyerni Japán földjén. Maguk a japánok is törekednek az európai vallásos gondolkozás megismerésére. A protestáns Németországba és Angliába e célból is küldenek ifjakat. Az angol unitárius társulat titkára az őszi gyűlésen bejelentette, hogy a japáni liberalis vallási gondolkozók folytatni kívánják az eddigi viszonyt, fentartani az összeköttetést és közelebb ismét egy ifjú embert küldenek az oxfordi unitárius theologiai akadémiára. A mellett a törekvés mellett, mely a keresztény vallásos gondolkozás útján akar reformálni, áll egy másik, mely a buddhismus újraalakításával akarja Japán vallási reformját keresztülvinni. Hogy hová fejlődnek Japánban a vallási viszonyok, lehet hogy már a közel jövő erre érdekes példákat mutat a világnak.

Japán eddigi vallása a shintoismus, confucianismus és buddhismus elegyítése. Lanessan francia író arról tudósít, hogy a japánok régen mind a buddhista, mind a shintoista templomokat egyformán látogatták. A mi a shintoismust illeti, az főleg az ősök tiszteletén alapult s ma is ez a megkülönböztető jellemvonása. Az első buddhista papok megkísérelték a shintoismus elnyomását, de kétszáz évi tapasztalat arról győzte meg, hogy a régi cultust, mely a japáni szellemben az ősök tiszteletével társul, nem lehet elnyomni és cselhez folyamodtak. A tizenkilencedik száz kezdetén a shintoista templomokat (*mya*) belé-

építették a buddhista templomokba (*sera*), azt mondva, hogy a shin-toista istenek (*Kani*) és Buddha egy ugyanazon dolog. A nap istene, azaz maga Buddha az, ki jött Japán megszabadítására . . . Tényleg a két vallás egymáson alapul és a mikor a hatodik százévben az egyszerű buddhista hittérítők megjelentek, lehet hogy kedvezően fogadta az a nép, mely a vallási türelemben annyira ment, hogy három külön vallást elegyített össze.

Értesítők. I. A kolozsvári unitárius collegium (papnevelő intézet, áll. segélyezett főgymnázium, elemi iskola) 1904/905. isk. év. XXVI. évfolyam. Szerkesztette: *Dr. Gál Kelemen* igazgató. Az értesítőt Dr. Gál Kelemen nekrológja nyitja meg Kovács Jánosról. Szeretettel, az iskola belső életére is kiterjeszkedő tartalma; tanulmányban rajzolja meg az elhunyt tanárnak eseményekben gazdag életét, az angol hitrokonokkal való érintkezését, tanárságát, igazgatóságát. Majd irodalmi működését méltatja s felsorolja műveit keletkezésük sorrendjében. Az isk. év története következik, melyben az igazgató lú képet nyújt az egész intézetről. Vallás-erkölcsi, fegyelmi és egészségi állapot általában jónak mondható. Az év folyamán (sept. 29.) Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az intézetet meglátogatta s teljes megelégedését fejezte ki a látottak felett. a) A főgymnáziumban volt 316 nyilvános, 19 magántanuló. Ebből 163 unitárius, 28 ev. ref., 24 ág. ev., 13 róm. kath., 2 gör. kath., 8 gör. kel., 78 izraelita; anyanyelv szerint 305 magyar, 8 román, 3 német. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 276 tanuló, ismétlésre utasított 40 tanuló. b) A papnevelő intézetről szóló részt dr. Boros Györgynek: „Helyzetiünk és jövőnk“ cz. szakszerű, tervekben gazdag értekezése vezeti be. A papi pálya iránt az utóbbi években nagy érdeklődés mutatkozik. A hallgatók között volt 23 rendes, 3 rendkívüli. Többen jelentkeztek, a kiket nem lehetett fölvenni, mivel nem volt hely. A hallgatók az egyház segélyével az egyetemen a pedagógiai és filozófiai előadásokat szorgalmasan látogatták. Az év folyamán a papnevelő intézetet többen látogatták meg, így Street Kristóf Jakab sheffieldi lelkész 1904 jun. 2-án. c) Az elemi iskola 4 osztályában 2 tanító 77 tanulót tanított. A tanítás eredménye általában jó volt. — II. *A székelykeresztúri áll. segélyezett VI. osztályú gymnázium* értesítőjét az 1904—1905 isk. évről *Sándor János* igazgató állította össze. Az év egy örvendetes tényvel, a VI. gymn. osztály beállításával nyitott meg. E nevezetes napon Ferencz József unitárius püspök is jelen volt. A kolozsvári főgymnázium tanári karát dr. Nyiredi Géza képviselte. Beiratkozott az intézetbe 163 rendes tanuló. Anyanyelv szerint 143 magyar, 4 német, 16 román. Vallás szerint 97 unitárius, 29 ev. ref., 11 r. kath., 15 gör. kel., 4 ág. hitv., 6 izraelita, 1 gör. kath. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 151 tanuló, osztályismétlésre utasított 12 tanuló. Az intézet június 7—14. napjain egy tanulmányi kirándulást is rendezett Gyulafehérvár — Zalathna — Abrudbánya — Verespatak vidékére, melyről az értesítőben Péter Lajos tanár költői lendülettel számol be. — III. *A tordai unitar. elemi iskola és az áll. polgári fuiskola* 1904—1905. évi értesítőjét *Varga Dénes* igazgató szerkesztette. A tanév szomoruan végződött

a tordai iskolára nézve, mert Derzsi Károly halálával egyik kitünő tanárát elveszítette. Az értesítő első lapjai Derzsi Károly emlékének vannak szentelve. A polgári fiúiskolába beiratkozott 231 tanuló, 9-el több, mint a megelőző évben. Anyanyelv szerint 195 magyar, 36 román. Vallás szerint 52 unitárius, 33 róm. kath., 27 gör. kath., 9 gör. kel., 6 ág. ev., 80 ev. ref., 24 izraelita. A vizsgálatot sikerrel kiállotta 215, osztályismétlésre utasított 16. Az elemi iskolában volt 81 tanuló, 14-el kevesebb, mint a múlt évben. Az összes létszám 312 volt. Latinra beiratkozott 91 tanuló. A tanulók magaviselete általában jó volt. Az egészségi állapot is elég kedvező. (Szt.)

A kövendi népes egyházközség új papot kapott. Messze földön híres a kövendi nép szorgalmáról, terményeiről. Több évtizen át Gál Lajos volt az ő jó lelki pásztoruk. A boldog emlékü lelkész helyét most Ádamosy Gábor szentmihályfalvi ifjú lelkész fogja elfoglalni, hogy a néki adott tehetséggel és buzgalommal munkáljon e nép erényei fentartásán, jó tulajdonságai továbbfejlesztésén.

Szóts Sándor †. Egy kedves és igazi keresztény jellemű protestans lelkésszel kevesebb. A Ballagi, Kovács Albert és Kovács Ödön-féle theologiai iskolához tartozott s annak a szellemében munkált apostoli buzgalommal saját egyháza érdekében, ugyanakkor türelemmel viseltetve más felekezetek, testvéri jó indulattal más protestansok iránt. Egyházközsége templomáért sokat fáradozott, hogy a Hunyadiak idejéből maradt s már csaknem rommá lett épület helyett hasonló formában újat építsenek. Több ezer koronát gyűjtött erre össze, úgy hogy már közel volt az ügy ahoz, hogy az építést megkezdhessék. De hirtelen elszólitatott ötvenhárom éves korában. A dévai reformatusok bizonyára hálás kegyelettel fogják fentartani az ő emlékezetét és mindazok a kik őt közelebbről ismerték. Szóts Farkas budapesti theol. tanár, a Prot. Irod. társaság titkára testvérét veszttette benne.

Gyászhirek: Gyulay László kolozsvári ny. városi főpénztáros és családját érzékeny veszteség érte nevelt fia *Kocsi Géza* okl. gyógyszerész nov. 16-án 44 éves korában történt elhalálzásában. Gyulay Árpád kir. pénzügyi tanácsos, pénzügyigazgatóhelyettes unokaöccsét fájlalja az elhunytban. — *Székely András* alsójarai unitárius lelkész, Torda-Aranyos vármegye törv. hatósági bizottságának tagja életének 41-ik, hivatalos működésének 12-ik évében hosszas szenvedés után nov. 29-én elhunyt. Korai halálát mindenek felett gyászolják neje, szül. Demjén Anna, gyermekei: Ella, Irén és Kocsárd és több rokon. — Kovács Elek fia *Kálmán M.*-Szováton alig egy éves korában nov. 2-án megszünt élni.

A szerk. postája. Mltgs. Id. Daniel Gábor urnak. Az igen értékes küldeményt jövő füzetre kellett fentartanunk.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újjraépítésére.

(VIII—XIII. közlemény.)

Gyulay László	300	„
Tóth Károlyné-Gyulay Etelka	100	„
Kilyéni dr. Ferencz József (2-odszor)	20	„
Bodolai-testvérek	10	„
Kövendi Gál Jenő	50	„
Zsakó István	30	„
A. Ürmösi Jenő	50	„
Ambrus Gergely	20	„
Id. Lászlóczky Samú	20	„
Lászlóczky Péter	20	„
Domján Péter	10	„
Péter Sándor	10	„
Ormai Kálmán	20	„
Keresztély Lajos	25	„
Reitter Aladár	100	„
Péchy Elekné	100	„
Gyulay Árpád	50	„
Ballok Károly	50	„

I—XIII. közl. összesen: 5047 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzdításul a további adakozásra, hogy az egyházközség temploma tornyát újra építhesse, a mi mindnyájunknak óhaja, s ugyanakkor templomát is megjavíthassa. Kérjük a minél hamarábbi hozzájárulást! Ez adományokért meleg köszönet!

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1905. dec. 12.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.

Vécsei Sámuel hagyományai.

Néhai Vécsei Sámuel, kolozsvári unitárius egyh. községi tanácsos, ki életében annyiszor gyakorolt jótékonytságot, az egyházközségnek végrendeletileg 400 koronát, a collegiumnak 200 kor., a leánysiskolának 200 koronát hagyományozott, s ezenkívül az iparos aggmenháznak, a vakok intézetének és más közintézeteknek is hagyott összegeket, megbizonyítva utolsó pillanatain is azt a jóindulatot és gondolkozásmódot, mely életét oly áldásossá tette.

Adomány a kissolymosi egyházközségnek. Néhai Nagy Sándor kissolymosi unitárius lelkész szóbeli hagyománya alapján testvérei: Nagy Gyula és Lajos a kissolymosi unitárius egyházközség számára 500 korona alapítványt tettek a néhainak korán elhunyt fia „*Nagy István emlékére*“. A szép és nemes tettért fogadják az alapítványtevők e helyen is az egyházközség hálás köszönését.

Kissolymos, 1905. okt. 19.

MÁTÉFI SÁNDOR
gondnok

KOVÁCS LAJOS
unitárius lelkész.

Ajándékozás. Óváry Károly sepsiszentgyörgyi földbirtokos és neje Göncz Ágnes a homoródkeményfalvi unitárius egyházközségnek egy urasztali ezüst poharat ajándékoztak. Értéke 60 korona. Fogadják a nemes szivű adakozók e becses ajándékukért az egyházközség hálás köszönését.

Homoródkeményfalván, 1905. nov. 12.

KOVÁCS IMRE,
lelkész.

